

LÖVŐ TÖRTÉNETE.

IRTÁK

MOHL ADOLF

LORETÓI PLÉBÁNOS.

ÉS

DR. BALICS LAJOS

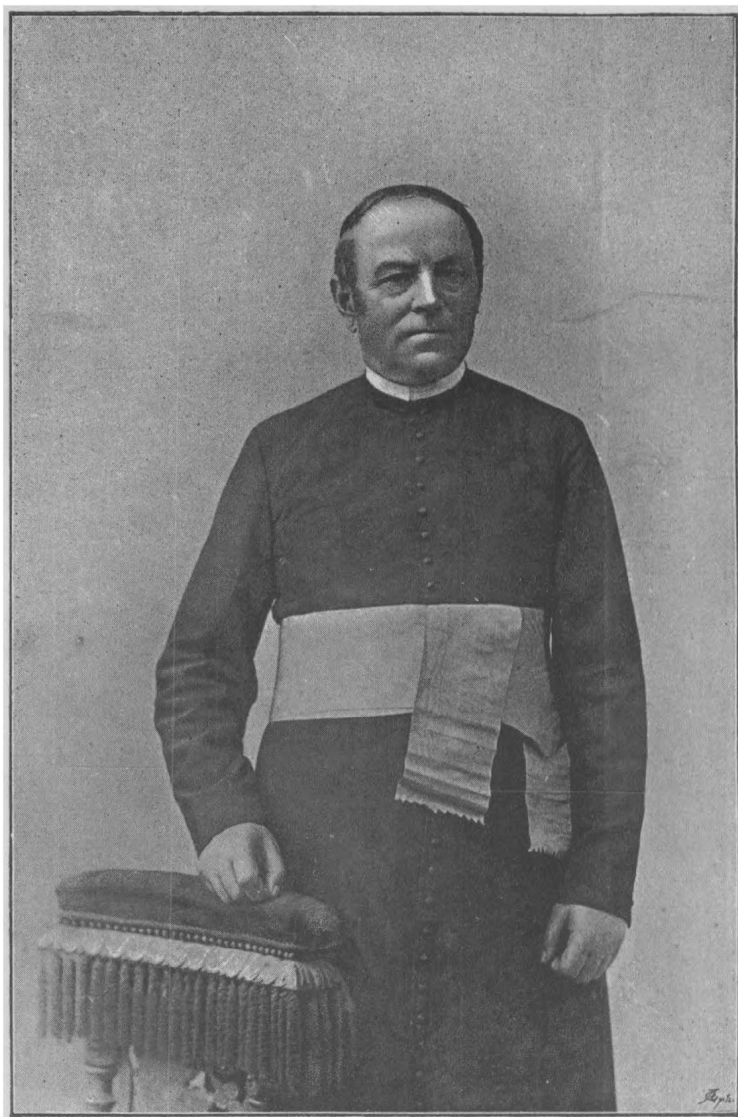
A THEOLOGIA TANÁRA GYŐRÖTT.

GYŐR

NITSMANN JÓZSEF KÖNYVNYOMDÁJA

1892.

Fritz Ferencz lövői esperes-plébános.

FŐTISZTELENDŐ

FRITZ FERENCZ

URNAK,

GYÖR-EGYHÁZMEGYEI ARANYMISÉS ÁLDOZÓPAPNAK, CSEPREG-
KERÜLETI ALESPERESNEK ÉS LÖVŐI PLÉBÁNOSNAK

HÁLÁS SZIVVEL

AJÁNLJÁK

MOHL ADOLF és DR. BALICS LAJOS.

Főtisztelendő Esperes és Plébános Ur !

Az emberek sorsát kikutathatatlan bölcseséggel intéző isteni Gondviselés megengedte, hogy Főtisztelendőséged a jelen év augusztus 15-én az arany-misézés áldozópapok tiszteletreméltó sorába léphessen. Méltó tehát, és reánk nézve egyenesen kötelesség, hogy Főtisztelendőségednek jubiláris hálaénekéhez a mi forró imádságunkat kapcsoljuk, s lelkünk örömének Isten és emberek előtt szabad folyást engedjünk.

Annál is inkább: mert a jelen év negyvenedik fordulója annak, amelyben Főtisztelendőséged a lövői plébániát elfoglalta és hiveinek lelki atyjává lett.

Ezen negyven esztendő nagyfontosságu volt Lövő lakosaira nézve. Főtisztelendőséged példás buzgalommal hirdette az Isten igéjét a szószéken és magányos szobájában egyaránt, látogatta és vigasztalta a beteget, tanácsolt a megakadottnak, föl-

emelte az elesettet, magához bocsátotta a kisdedeket. Ezen az alapon buzgó, vallását és papját megbecsülő, Istennek tetsző módon élő nemzedéket nevelt, mely keresve keresi a mennyek országát, — mi csoda, ha a többit, a földieket is megadta hozzá az Isten.

Mert hiveinek az igaz vallásosságtól megerősödött lelke megacézta ezek karjait, — s beállott Isten kegyelméből az anyagi téren is Lövé életében a messze kiható fordulat. Midőn Főtisztelendőség negyven évvel ezelőtt Lövön megjelent, a jobbágyságból csak a minap felszabadult szerény vagyonu népet talált itt. Azóta arczukról éjjel és nappal lecsorgó verejtékkal megszerezték Lövé lakosai Istentől megáldott határjok utolsó talpalatnyi földjét is; a régi jobbágyság e negyven esztendő alatt lett anyagiilag is függetlenné, szabaddá, — a maga urává. A nehéz munka sikerült; legyen érte Istennek hála, ki a pusztában sanyargatott népnek elküldötte Mózesét, hogy ez az utat megmutassa.

A vallásos és anyagi élet felvirágzása önkényt termette és termi meg azon művelődési és gazdasági intézményeket, melyek létrehozásában Lövé oly példásan jár elül, s amelyek megteremtésében Főtisztelendőségnek mindig kijutott a legjobb rész.

Ugy állik tehát, hogy e szerény munka első lap-

ját Főtisztelendőséged arczképe diszítse, mint aki Lövvő történetébe áldásos működésével felejthetetlenül beleírta nevét.

S most, midőn egész községünk Főtisztelendőséged köré csoportosul az Isten szentegyházában, ahol Főtisztelendőséged aranymiséjét a Mindenhatónak bemutatja, ezen község, mely hálájától könyező szemeit az égre emeli, egyet kér Főtisztelendőségedtől: Áldja meg aranymisés áldásával e népet, saját hiveit, hogy mindig az Isten félelmében járjanak e földön: áldja meg őket, ha e szent templomban az Ur színe előtt vannak; áldja meg, amidőn mezőiken munkájokban fáradoznak; áldja meg az öregeket, a férfiakat, az asszonyokat, a gyermekeket, — hogy ez a község például szolgálhasson továbbra is az igaz hit megvallásában, a keresztény életben, a munkában és szorgalomban, a hazafiság- és békés egyetértésben.

I. FEJEZET.

A várhely és a halom.

Habár Lövő mezőváros csak szerény helyet foglal is el Sopronmegye helységei között, történetét mégis igen messzéről kell kezdenünk.

A község határában ugyanis két őskori földmű maradt fenn, t. i. a „várhely“ és a „halom“.

A „várhely“ a jelesebbik; azért először is ennek kódós multját szellőztessük.

*

Azon ut mellett, mely a községből ki, a szőlőhegybe vezet, nem éppen magas, de terjedelmes fősík vonul végig. Hajdanában alighanem a községtől északkeletnek fekvő, jó-részben ma is meglevő „nagy erdő“ borította az egészet, s nemcsak — mint ma — egyes részeit.¹ Ezen fősík nyugoti határán, az imént említettük hegyi utnak derekán, sajátos földalakulást vehetünk észre. Kúpszerűen kiemelkedő középpont ötlük szemünkbe, s e körül mély árok, széles földsáncz; aztán megint árok, megint sáncz; természetesen egyre nagyobbodó gyűrűalakban. Az egész földmű átmérője 75 m.; a sánczművek lejtője átlag 5 m.; ugyanezek felső (immár egyengetett) szélessége 11 m.; az árkok fenekének szélessége 2–3 m. között váltakozik; a központi kúp átmérője mintegy 8 m. lehetett. Erről még most is igen szép kilátás nyílik, ugyszólván minden irányban.

Ilyen volt e hely még e század harmadik negyedében is. Hozzá még szép, rétszerű gyöp borította az egészet.

Azóta a várhelynek éppen felét szántófölddé alakították; úgy, hogy a dombos részeket (sáncokat) lehordották, s az így nyert anyaggal az árkokat betöltték. De még így se tudták egyelőre régi formájából kiforgatni.

Mielőtt e helynek multját bolygatnánk, lássuk: van-e és merre a mi várhelyünknek hasonmása? Egy füst alatt aztán jobban boldogulunk a magyarázattal.

A megye területén eddig még három ily földművet láttunk; t. i. Pecsényéden, Lajta-Pordányban és a Lövőhöz egy órányira fekvő Szolgagyőrött.

A pecsenyédi — a Savanyukut felé elterülő erdős magaslat nyugoti lejtőjén — igazán édestestvére a lövői várhelynek. Ugyanazon kúpszerű középmelkedés, ugyanazon gyűrűalakú árkok, ugyanazon földhányások; csak hogy valamivel még nagyobb lehet, s gyűrűi is egészen teljesek, noha régészek, kincssásók itt-ott már turkáltak benne. Különben e földművet a nép egyszerűen „Hausberg“-nek hívja.

A lajta-pordányi — a népnél „Gischlössl“ név alatt ismeretes — „várhely“, ami a berendezést illeti, szintén hasonló a másik kettőhöz; csak hogy nem magaslaton vagy lejtőn épült, hanem egészen lapos helyen, közel a Lajta folyóhoz; éppen ezért, áradások, vizmosások s effélék következtében már jócskán megrongálódott.

A szolgagyőri földmű — nem messze a nagy erdei hasonnevű majortól — alakjára nézve némileg elüt a fönnebb leirtaktól. Magja u. i. egészen lapos, s csak egyetlen 1·2 m. mélységű árok futja körül. Ám az egésznek átmérője mégis 104 m., miből magára a lapos központra 30 m. esik.

Ezekén kívül tudomásunk van még a nagy-geresdi várhelyről is; ilyen lehetett továbbá — a leírásból ítélve — a kőszegi „ó-ház“ is.²

Austriában pedig — a főhercezséget értjük — már válogatni lehet az efajta emlékekben. Ezen emlékek is, mint az ottani tudósok írják,³ kúp- vagy gúlaalakú, vagy e kettő-

nek összeköttetéséből álló emelkedések, melyek egyszerű vagy löbbszörös gyűrűsánczczal vannak körülvéve. Némelyeknél a középső kiemelkedés hiányzik. A legnagyobbak közé tartozik az, mely Stronegg mellett látható; ennek kúpalaku közép-emelkedése csaknem 12 m. magas, kerülete 323 lépés. Éppen ezt azért említjük meg különösen, mert — legalább rajza szerint — nemcsak feltűnően hasonlít a lövői s még inkább a pecsenyédi földépitményhez, hanem ez utóbbival még az elnevezése is egy és ugyanaz. (Hausberg.) Ez, ugy hisszük, több az egyszerű véletlennél!

Vannak azonban, ugyancsak Austriában, a stroneggi „Hausberg“-nél még nagyobbyszerű emlékek is; így például a geiselbergi hármás gyűrűsáncz, melynek földhányásai egész 12 m.-ig emelkednek, s külső kerületük 7—800 lépésnyre terjed.

Még az egyszerű falusi nép is mindjárt észreveszi, hogy az efféle földalakulások csakis mesterséges uton keletkezettek, s azért szereti e helyeket, mint pl. Lövön is, holmi mondaszerű dolgokkal — teszem azt tündérekkel, vagy régi háborukkal — összefüggésbe hozni.

De hát, hogy már egyszer a dologra térjünk, mi is lehetett tulajdonképen ezen most leirt földműveknek valódi rendeltetése?

Nemcsak mi, hanem — mint némi meglepéssel olvastuk — maguk a szaktudósok is sokáig hiába törték ezen a fejüket, s nem egy hamis nézetet vallottak, mig végre az igazság valahogyan mégis csak kiderült.

Most már bizonyosnak mondható, hogy a szóban forgó földművek eredetileg sem rendes lakóhelyek, sem várak, sem sirok nem voltak; hanem igenis olyan helyek, hol az őskori pogányság az isteneknek áldozott.⁴ Minden körülmények között egyes vidékek rendes gyülekezési helyei voltak, hol esetleg a vének, az áldozaton kívül még tanácskozhattak, törvénykeztek is.

Mikor a lövői várhelynek kúpját nemrégiben ketté szelték, ennek felső rétegében égett meszet s elhamvadt parázsmaradványokat bőviben találtak; ami szintén a mellett bizonyít, hogy itt a talajon egykoron hosszas és erős tüzelés mehetett végbe.

S vajjon melyik őskori népnek áldozóhelyei, templomai lehettek ezen gyűrűsánczokkal elkerített kúpok, földhányások?

Az ezen földművekből sűrűn előkerülő bronztárgyak (fegyverek, sarlók, érmek stb.) a keltákra emlékeztetnek; vagyis azon néptörzsekre, kik úgy 600 évvel Kr. e. egyebek közt a mai Dunántúlt is megszállva tartották. E nép akkoriban a műveltségnek már magasabb fokán állott s azért igen hihető, hogy az áldozóhelyek körül, hol a törzsek oly gyakorta gyülekeztek egybe, — a műveltség némi tényezői, mint: utak, állandó épületek, vízvezeték stb. nem sokáig hiányozhattak, s azután mindegyre jobban és jobban fejlődtek. Ennek természetes következménye megint az lett, hogy a rómaiak, kik Kr. e. 34-ben foglalták el a kelták túladunai tartományát, kiválólag az ily korábbi művelődési helyeket szemelték ki városoknak, állandó táborhelynek vagy egyszerű őrállomásnak; honnét azután a főbb utakat, a folyók átjáróit vagy gázlóit könnyebben ellenőrizhették.⁵

Ezért és ekkép kerülhettek a régi áldozóhelyek mellé a római őrállomások; ezért találhatók a gyűrűszerű ősi földművekben v. azok tájékán római régiségek is.

Igy a pecsenyédi „Hausberg“ földsánczaiból vaskori (római) kapocs, csat (fibula) került elő, még pedig igen érdekes példány; ott látható a soproni régészeti társulat gyűjteményében. — A l.-pordányi földemlék táján a csak legujabban szétszedett hatalmas kőfal maradvány, általánosan „a római sáncz“ néven vala ismeretes. Ezenkívül a község határában az eke meg a kapa már akárháry római sirt s egyéb római tárgyakat hozott napfényre; jó része persze elkallódott, de újabb időben került belőle a soproni m. mu-

zeumba is. — A lövői várhely körül, vegyest a kelták kunyhó-sarával még most is elég római téglá darabot, korongon készült cseréptöredéket lehet összeszedegezni; de a téglát még csak nemrégiben is, — a kup kettészelése alkalmával, — szekérszám hordta haza a tulajdonos.

Megemlítjük még az is, hogy a lövői várhelyről a régi (sopron-súrvári) római utnak igen hosszú vonalát végig láthatni, — délnek is, éjszaknak is, s így nagyon is alkalmas őrállomás lehetett. Ez áll különben a pecsényédi „Hausberg“-ről is.

A rómaiak ezen most feszegetett taktikáját utánozták az utánuk következő népek is; ott vetették meg elsőben is lábukat, ahol már kész, erős fészket találtak.

Hasonlóképen cselekedtek őseink a magyarok is. Mikor a Dunántúlt elfoglalták, (940. körül), a nyugoti határok védelmére, — jobbra a mai Pozsony, Moson, Sopron és Vas-megyékben, — a besenyőket, a velük rokon néptörzset rendelték ki; kik is a magyar seregnek előőrsei, lövői vagy nyilasai valának.

S ime ezen besenyők is, a hol csak szerét ejthetik, a régi földművek, s az ezekből vált római őrállomások körül telepednek le. Mert, hogy a hajdani Őr-Pordány (a mai L.-Pordány), a hajdani Röjtökör, (a mai Pecsényéd), ugyszintén a mi Lövőnk, mely régi elnevezését tisztán megőrizte, — valóságos besenyő fészkek, általán elismert történeti tény.⁶⁾

Igy lett Lövő, — bizonyára a várhely révén — mindjárt a honfoglalás után magyar őrállomás is. — Az őrállomás, mint utóbb előadjuk, — valószínűleg a tatárjárás alkalmával végleg elpusztult; a lövői várnak vagyis inkább erődítménynek használható anyagát a nép lassankint széjjelhordta, de régi rendeltetését a „várhely“ elnevezésben hiven megőrizte.

De ha eltűnt is a vár, megmaradt a még idősebb föld-

mű, a szépen begyöpösült gyűrűsánczokkal védett őskori áldozóhely.

Jelölhetné-e ez ősi, már a pogányok szemében is szent helyet illőbb emlék, mint a szent kereszt?⁷

A nép helyes érzeke ezt maga magától kitalálta. Ember-emlékezet óta áll már a várhely utszéli gyűrűjén egy hatalmas fakereszt a megfeszített Üdvözítő képével, lombos fának szeliden hívogató árnyékában.

Elpusztult volna ez is már réges-régen, de az alapító Balics család kegyelettel gondoskodik az oly értelmesen megválasztott emlék fentartásáról.

Tatay lövői esperesplebános feljegyzése szerint e keresztet az ő hivatalbeli elődje idejében állították föl; így tehát 1813–1820-iki évek között.

*

Lövő mv. másik nevezetes őskori emléke a „halom.“ E néven még a gyermekek is, azt a gömbölyű kis földemelkedést értik, mely ott látható a soproni országut mentén, rézsut átellenben a déli vasut megálló helyétől. A szántóföld, melyen ez a halom áll, az 1859-iki tagosítás óta, a lövői templomé.

Sem ott a szomszédságban, hol szép egyenletes szántóföldek terülnek el, sem az egész határban ily élesen ki-domborodó földemelkedés nem látható; ez a körülmény már egymaga is eléggé igazolja a mi halmunknak mester-sége voltát.

Azért tehát az a kérdés: ha a halom csakugyan mester-séges uton-módon került mostani helyére, mi lehetett egykori rendeltetése, mivelhogy minden dolognak megvan a maga oka-foka?

Erre ekkép válaszolunk.

Ősrégi magyar nyelven a „halom“ azt jelentette, a mit ma: sirhant, sirdomb vagy sirhalomnak is mondunk.⁸ Némely tudósaink szerint a „Szászhalom“ és „Szi (tulajdon-

képen Szén) halom“ régi magyar helynevek szintén olyan teret jelentenek, hol egykoron a hunok, illetőleg a magyarok megölt ellenségeiket elföldelték. Így tehát a „halom“ szónak az ősrégi magyar nyelvben temető vagy sírdomb jelentése volt.⁹

Ezzel már elég világosan elárultuk, hogy a lövői halomot régi temetkezési helynek tartjuk. E véleménynyel meg-egyezik részben a helyi hagyomány is, mely majd kurucz, majd francia stb. elesetteket emleget, kik állítólag ott a halom alatt porladoznak. A dolog veleje mindig egy és ugyanaz (temetkezés), csak hogy hovatovább, annál újabb eseményhez fűződik. Ott, hol a nép írott történetet nem ismer, az ilyen észjárás igen természetes.

Hogy a lövői halom csakugyan őrségi temetkezési hely, e mellett a már mondottakon kívül még egyéb fontos okok is kardoskodnak; legkivált a halmok belső berendezése s azok tartalma.

Ilyetén a lövőihez többé-kevésbbé hasonló halmok ugyanis az ország minden részében találhatók, — így például Sopronban is, a „Burgstall“-nak nevezett őskori telep körül;¹⁰ az egész „Rábaköz“-ben, a „Hanyáság“-ban, a „Nagy erdő“-ben; többi között, hogy messze ne menjünk: Pinyén, Szent-Miklóson, Hővejen, Kapuvárott stb.¹¹ De tán még ennél is sűrűbben fordulnak elő az e fajta halmok a magyar alföldön, hol ezeknek egész sora mutatkozik, aprók, nagyok, mindenféle változatban.¹²

E halmokat, ha nem is mind, de legalább itt-ott egyet-egyet, az ehhez értő emberek fölästák s tartalmukat meg is vizsgálták. Találtak pedig bennük: sirokat, — hol egyet, hol többet; — sírkamrát, szintén hol egyesével, hol többesével. A sírkamarák inkább hegyes vidékeken vannak otthon, hol a szükséges kőnek, fának nem voltak hijjával; mint ez a soproni ásatásoknál is bebizonyodott.¹³

Ellenben lenn az alföldön, a Tisza mentén, hol ezen

építkezési anyagok szűkiben vannak, a halmok jobbra csak egyszerű sirokat takarnak.¹⁴

A sirokból és sirkamrákból, amennyiben még sértetlenek voltak, — az elhaltak hamvait tartalmazó urnák, egyéb edények, csontvázak, fegyverek, vagy mindezeknek maradványai kerülnek elő sokszor igen nagy számban. A soproni halmok legszegényebbikében is 5—10 db edényre találtak; de a gazdagabbakban 20, 30, sőt 40-re is fölment a talált edények száma.¹⁵

Mit rejt innár a lövői halom? miféle a berendezése? Azt feleljük: mindez még ösmeretlen; mert belsejét eddig még senki nem bolygatta; még a kincésások sem, kik pedig a halmokat vakondok módjára össze-vissza turják, mint teszem ezt az alföldön is.

Csak a szántó-vető emberek ekevasa szell el a mi halmunkból egy-egy darabot, s fogyasztotta évről-évre terjedelmét. Ily szántás alkalmával vetődött felszínre 1880-ban két vashól való fegyverdarab; t. i. dárdavég és kard. Az akkori bérlők (czenki cukorgyár) egyik tisztviselője a talált régiségeket ifj. Storno Ferencz soproni hírneves kőpírónak ajándékozta, kinek régiség gyűjteményében láttuk magunk is, s megnézhetik mások is.

Azon körülmény, hogy e fegyvereket egészen a halom szélén vetette föl az eke, arra mutat, hogy belsejében még több sir is lehet. Azonban van-e a halom közepében sirkamra is, azt csak ásások útján lehetne megtudni. Nagysága után ítélve, ennek lehetősége nincsen kizárva.

Végül még arra kell megfelelnünk, mikor és kik emelték hazánkban ezen halmokat?

Erről semminémű irott emlék nem tanuskodik; azért kerülő uton kell a dolgot úgy a hogy, kifürkészni. A halmok korát ugyanis némileg megvilágítja: azok szerkezete, a temetkezés módja, a sirban lelt tárgyak (első sorban a pénzek), és a sirban rejlő emberi csontok.

De mindezen jelekből is mostanáig csak annyit sütöttek ki a tudósok, hogy hazánk halmái részben már a Kr. U. születését megelőzőtt I—IV. századokban, de jobbra mégis az utána következő első ezer esztendőben keletkeztek; s részben még a XI. század vége felé is használatban voltak. Minthogy pedig ezen időben édes hazánk területén: kelták, rómaiak, hunok, avarok, ó-szlávok és magyarok tanyáztak, a halmok építését is okvetlenül e népekkel kell összefüggésbe hoznunk.¹⁶

Legtöbb esetben a halmok a kelták és rómaiak korából származhatnak, azonban ugyanazokat az utánuk következő népek is használták temetkezési helyül. Innét van az, hogy egy és ugyanazon halomból néha egészen különböző korbeli emberek csontvázai kerülnek elő, két három rétegben egymás fölött. Erre az eredményre vezettek a rábaközi ásatások is.¹⁷

Már most a mi a lövői halom korát illeti, ehhez csak szakszerű ásatások után lehetne alaposan hozzászólni. Az a két csonka fegyverdarab, a mi ott eddig fölszínre került, még igen vékony bizonyíték a kor meghatározására. Különben Storno urnak odaitélése szerint a dárдавég kelta eredetre vall, a mi ha áll, halmunk nem igen messze járhat már a két ezer esztendőtől.

E nagy idő alatt terjedelme talán felényire is összezugorodott. Nem csuda! Hisz százados esők, fürgetegek stb. egyre koptatták, úgy hogy a hajdani halomnak jóformán csak fia lehetne. Magassága jelenleg átlag 4 m., a fölszín átmérője nyugattól keletnek 13 m.; éjszaktól délnek körülbelül ugyanannyi; így tehát egykori gömbölyű voltaához semmi gyanu nem férhet.

Hire jár, hogy nemsokára széthányják; ha ez csakugyan megtörténik, akkor a tudomány érdekében igen kívánatos volna, hogy hozzáértő ember fogjon a szétbontáshoz.

II. FEJEZET.

L a k o s o k.

E tág czim alatt a honfoglalás óta történt, ismeretes vagy legalább gyanitható lövői településeket, s különösen a települőknek nemzetiségét szándékozunk ismertetni.

Miként a megelőző fejezetben láttuk, a honfoglalás után a mai Lövő első lakosai: a besenyők; ezek voltak a magyar seregnek lövői, nyilasai (sagittarii), s azért kétségkívül tőlük kölcsönzé a telep, majd utóbb község, maig fönmaradt „Lövő“ elnevezését is.* Ezt a nézetet a régi helyi hagyomány is megerősíti. A községnek ugyanis maig megvan, legalább is a 16. századból eredő hivatalos pöcsétje; (lásd

* Az 1848/49-iki szabadságharcra következett német (osztrák) kormányzat, mely mindent erővel elnémetesíteni akart, Lövő évszázadokon át megőrzött becsületes nevéből hivatalosan Német-Lövőt csinált. Csudálatos, hogy ezen, csak a minap becsempészett toldalékot, a „Német“ jelzöt hatóságaink mily készségesen elfogadták s használják ma is, a m. kir. posta kivételével. Ebben sem igazság, sem hazafias okosság nincsen. Lövő soha világlétében sem volt német: ha német bevándorlottakkal gyarapodott is lakossága, a község zöme magyar maradt, mert megmagyarosította a jövevényeket ugyyszólván huszonnégy óra alatt. A község régi pöcsétjén, a régebbi s nem is oly régi földabroszokon, a győri püspöki hivatal által kiadott régebbi névtárakban s egyéb irományokban nyoma sincsen a Német-Lövőnek. Ideje volna immár, ha Sopronvármegye a sok Német Kövesdet, Német-Pereszteget, melyek Lövőhöz hasonlóan tősgyökeres magyar községek, ezen „Német“ elnevezéstől megszabadítaná.

a czimlapon.) Ennek czimerpajzsán nyilas vitéz látható, ki melle előtt kifeszített nyilával mintha lesben állana. Az akkor élők előtt tehát Lövő keletkezése nem lehetett ismeretlen; haesak a pöcsét nem valami régebbi pöcsét mintája után készült, ami állításunkat csak még jobban megerősíti. — A községnek német neve: Schützen, a magyarnak későbbi fordítása. A régi okmányokban — a legrégibb 1386-ból való¹ — mindenütt csakis a magyar elnevezés fordul elő.²

A lövőihez hasonló besenyő eredetű elnevezésekre vallanak még a (soproni) Löver és a (kismartonvidéki) Sércz nevek is; ez utóbbi németül Gschiess, ami ismét Schuss-vagy Schütz-ből származik.³) E község egy 1489-iki oklevélben szintén „Lewew“ (Lövő) alias „Sycz“ néven szerepel.⁴

A besenyők azonban nemcsak lövők, hanem előőrök, határőrök (speculatores) is voltak, s azért némely más telepüket ezen minőségük szerint nevezték el. Így Pecsényéd régi neve: Rőjtök-Ör; L.-Pordányé: Ör-Pordány. Vas megyében pedig két hajdani besenyő telepnek mai napig Felső-Ör és Alsó-Ör a neve.

A lövői besenyő telepet mintegy 300 évig nagyobb s maradandó következményű pusztulás nem érte. Ez a hosszú idő untig elég volt arra, hogy az elfoglalt területet, jobbágyaikat, szolgálkait megmagyarosítsák. Ekkor jött a szerencsétlen tatárjárás (1241.), mely az egész országnak színét megváltoztatta, s különösen Sopronmegyét is, öldöklés és pusztulás színhelyévé tette.⁵ Ezen öldöklés folyamában a besenyők egy része kipusztult, más része pedig a biztosabb „Rábaköz“-be huzódott vissza.⁶

A gyásznapok elmultával, miként a történetből ismeretes, Béla király német telepítvényesekkel, vagyis mint akkor nevezték: vendégekkel pótolta az ország megfogyott lakosságát.

Hogy ily vendégek csakugyan érkeztek megyénkbe is, többi között kiderül IV. Béla királynak egy 1257-ben kelt,

bizonyos birtokesperére vonatkozó okmányából; ebben t. i. a kérdéses birtokok egyikét e szavakkal jelöli meg: „mondott csepregi vendégeinknek földje mellett.“⁷ Az itt szóban forgó vendégek német voltát pedig ismét egy 1395-iki csepregi okmány igazolja, melyben — mint ottani lakosok — egyebek között ilyen német nevű egyének figurálnak: Hayden, Kasth, Neumeissl, Rureken, Zenkerust, Puus, Gaismath stb.⁸

De minket inkább az érdekel: kerültek-e ugyanakkor (t. i. a tatárjárás után) Lövőre is ily német vendégek? Valószínű! Mert Béla király bizonyára nemcsak az egy Csepregbe, hanem legalább is bizonyos nagyobb területre hozott vendégeket; s így Lövő is, mely Csepregtől csak két órányira van, igen könnyen juthatott vendégekhez.

Különben ha elpusztult is a tatárjárás alkalmával a lövői besenyő telep; ha csakugyan visszahúzódtak is a főbb emberek a „Rábaköz“-be, ott maradtak azért az alantasok, ott a már rég megmagyarosodott jobbágyok, kik aztán a község magyar jellegét továbbra is megőrizték, s az esetleg maguk közé fogadott vendégeket hamarosan magukba olvasztották.

Az így nekiizmosodott község évek múltán még új rajt is eresztett, t. i. Fel- v. Felső-Lövő nevű pusztát. Feküdt pedig ez a puszta egy 1410-iki határjárási okmány szerint⁹ a nagy erdő azon a tájékán, hol akkoron a lövői, lozsi és börgőczy határok találkoztak.

Hogy ez a Fel- v. Felső-Lövő nem maga a régi helység, hanem ettől különböző puszta, azt következőkép igazoljuk. Kanizsai János, egyik lövői földesur, 1515-ben a vasvári káptalan előtt a kanizsai, kapuvári és sárvári várak, nemkülönben az azokhoz tartozó faluk és pusztákban a maga felerészét zálogba adta Kanizsai György özvegyének, Rozgonyi Klárának és fiának, Lászlónak, tizenkétezer forintért. Az erről kiállított levélben a sopronmegyei birtok összes falui, valamint pusztái is egyenkint föl vannak sorolva.

S íme a faluk között ott találjuk „Lewew“-t, s a puszták között „Fellewew“-t.¹⁰ Tehát Lövő és Fel- v. Felső-Lövő csakugyan két különböző helység volt.

Az egykori Fel-Lövő helyén, mint azt igen értelmes embertől hallottuk, még újabb időben is nagy mennyiségben találtak téglát, törmeléket.

Ezzel át is térhetünk a második országos megrázkód-
tatásra: a török uraság idejére. Ez a szomorú korszak is
megint nagyot változtatott községünk lakosainak viszonyain.

Nemsokára a mohácsi vész után megismerte már
Sopron vm. a török uraság iszonyait. Midőn Szolimán török
császár 1532-ben rengeteg seregével Bécsnek indult, teljes
25 napig (aug. 5-től egész 30-ig) vesztegelt a hasztalan
ostromolt Kőszeg falai alatt.¹¹ Ezen táborozás alatt a vár-
megye lakossága ismét szörnyen megögyott; úgy, hogy —
mint a megye történetének legjelesebb ismerője írja — a
ki az 1536-iki adórovási összeírást olvassa, szomorúan fogja
látni a megye akkori lakatlan voltát.¹²

E szomorú sorban részesült természetesen Lövő és
vidéke is; annál nagyobb mértékben, mennél inkább keze
ügyébe esett a Kőszeg vidékén táborozó és szanaszét por-
tyázó török seregnek.

Tehát újra a megesappant lakosság szaporításáról
kellett gondoskodni. E végből vidékünk akkori földesurai a
Kanizsaiak, — illetőleg az utolsó fiúsított Kanizsai leánynak,
Orsolyának férje: Nádasdy Tamás, — az elaprósodott köz-
ségekbe, a török elől Boszniából és Horvátországból kíván-
dorolt horvát lakosokat telepítettek, kik azonban különben
is az ő jobbágyaik voltak, mivelhogy Velike és Ztenyehnyak
nevű várak, a hozzájuk tartozó falvakkal együtt, — honnét
a bevándorlók java része kikerült, -- szintén Kanizsai,
illetőleg Nádasdy birtokok valának.¹³

Bizonyosnak mondható, hogy Lövő is, mint afféle
Kanizsai birtok, szintén az így újra benépesített községekhez

tartozott. Eme biztos véleményünk éppen nem szükölködik elégséges ok nélkül. Lássuk csak!

Miként a legrégibb lövői okiratból, egy magyar nemzetség-levélből, kiböngészhető, Lövőn 1579-ben ilyen családnevek fordulnak elő: Gallovics, Cuitarics, Hujanovics, Ruskovics;¹⁴ melyekhez a lövői anyakönyvekből (1646—1712), még hozzáadjuk ezeket: Balich, Bezovich, Gerövich, Györevics, v. Gyuravich, Milkovich, Ovardics, Pálovich, Paveties, Radich, Stefanics, Szedenich. Sőt mi több, az itt előszámlált családok jó része, számos „Horvát“ nevű családdal együtt, maig él még a községben.

Már pedig ezek az „ics“, „vics“ végű nevek, senki se tagadhatja, igazi horvát nevek, s a bizonyítók, hogy a község, már az 1579-ik év előtt horvát lakosokkal szaporodott.

A bevándorolt horvátok csakhamar megmagyarosodtak. Lövő zöme magyar lévén, magyar volt az isteni tisztelet, az iskola, a községi biráskodás stb. s ezen hatalmas tényezők befolyása alatt a magyarosodásnak az első nemzedékben már meg kellett történnie. Egészen máskép állott a dolog ott, ahol a bevándorló horvátok képezték a többséget, vagy pedig ők maguk alkottak ugyszólván teljesen új községet. A földesurak a nemzetiségre nem sok súlyt fektettek, hanem a lakosság többségét nézték. Ahol több volt a magyar, ott a magyar nyelv maradt meg uralkodónak, közhasználatunak; ahol több volt a horvát, a horvát nyelvet ismerték el. Ez utóbbi falukban azután a kisebbségben maradt magyarok is kénytelenek voltak horvát nyelvűekké lenni. Így történt ez Undon, Fülesen, Nagy-Baromban, Hidegségen, stb.

Némely helyen pedig a két nyelv küzdött egymással egy ideig, míg a magyar legyőzte a horvátot, illetve az elhorvátosodott tót; hogy némely vidékünkbeli faluban egy ideig használták a beköltözöttek a horvát, illetve tót nyelvet, arról írott emlékek tanuskodnak. Így midőn a protestánsok részéről Endréden Sopronmegyében az egyházláto-

galás 1631-ben megtörtént, egy tiszta ezüst kehelyről és egy oltárterítőről, — melyen régi (karmasin) betűkkel tótul volt kivarrva Istennek tizparancsolatja, az egyház előjárói azt adták elő, hogy azokat még eleik hozták magukkal Velikéről Horvátországból. — Sopronvármegye nemeseinek egy régibb összeírásában előfordul: Tóth, máskép Velikei László. Kövesden pedig az egyházlátogatás alkalmával egy tót nyelvű gradualét találtak.¹⁵

Mindezen adatok ugyszólván bizonyossá teszik, hogy a mondottuk időben Lövőre is csakugyan érkeztek horvát vendégnepek. Lövőn, mint föntebb is mondottuk, a magyarosodás gyorsan megtörtént. A már említett lövői 1612-ben kelt, de 1579-re vonatkozó nemzetséglevél, jólehet horvát nevű egyénnek szól, magyarul van írva;¹⁶ s így ekkor a horvát nyelvnek valami sok jussa nem lehetett. 1677-ben pedig már Gallovics János mint bíró szerepel;¹⁷ mit a tökéletes megmagyarosodás biztos jelének tarthatunk.

Ma, 200 évvel később, Lövőn az egykori horvát betelepítésnek semmi nyoma; a bevándorlók az őslakosok nyelvét, viseletét, szokásait stb. egészen a magukévá tették, s nem is sejtik, micsoda nemzetségből származnak. Jól is van így!

S most menjünk tovább. Jött az 1683-ik év, a nagy török háború, s vele ismét töméntelen nyomoruság Sopron megyére, siralmas pusztulás Lövőre.

Jul. 1-én Kara Mustafa nagyvezér Győr alá érkezett; vele együtt a 30-ezernyi tatár sereg is. Mig ő maga vagy egy hétig győri táborában vesztegelt, addig a tatárok Körmendnél és Sz.-Gothárdnál átkeltek az őrizetlen öreg Rábán s erre villámgyorsasággal bekalandozták az előttük megnyílt új területet. Kereszlül Vas és Sopronmegyén, föl, a Fertő tava mentén, egész Bruckig a Lajta mellett; hová a Győrből érkező fősereg is jul. 12. körül megérkezett.¹⁸ Ezen időközbe (jul. 1—10.) esik tehát vidékünk s Lövő elpusztulása is.

Hogyan garázdálkodtak ez alkalommal a tatárok, számos egykoru leírásból ismeretes. Akit le nem kaszabolnak, azt rablánczra fűzték; amit magokkal nem vihettek, azt fölperzselték. Különösen eszeveszett gyorsaságukkal és mérészségükkel okoztak mindenfelé szörnyűséges riadalmat. Még a híres fővezért, Lotharingi Ferenczet is megtévesztették, s ezzel Bécs városát hallatlan rettegésbe és ijedelembe ejtették. Csoda-e, ha a szegény földnépe ellentállásra, védelemre még csak gondolni sem mert. Pár nap alatt Soprontól egész a Dunáig ugyszólván egy lángtenger, egy vérfürdő volt az egész nyugoti határszél.¹⁹

Lövő is tehát újra elpusztult; (. l. a „Plébánosok“ cz. fejezetet is;) lakói újra megfogyatkoztak. Ezuttal a hiányt német elemekkel pótolták. Honnét s kinek elrendelésére? — eleddig nem tudjuk! Csak azt látjuk, hogy ez időtájt (1696—1710) az anyakönyvekben sűrűn fordulnak elő az ilyen nevek: Feltinger, Fried, Hauser, Kuen, Wais (Weis?), Lemkautz, Kerszpaum (azaz: Kerschbaum, ma: Kerespán), Kraksner, Lechner, Pirpam, Olfeker, Satnaurr, Rinhoffner, Pajer v. Pajor, Grimbolt (Grünwald), Prunner, Tresser, Schneider, Volfhekker, Himber, Hofnerin, Prisinger stb.

Ezeket csakhamar újabb német vendégnép követte, az 1711-iki pestis után. Ez az országos nyavalya — mint a maga helyén elmondjuk majd — Lövő lakosságának tetemes részét sirba vitte. Hogy ezen alkalommal csakugyan történt újabb német betelepülés, erre nézve már határozottabb bizonyosságaink vannak:

1. Mint a hazai történetből ismeretes, 1713-ban Würtemberg német tartományból újabb bevándorlók költöztek hazánkba, különösen a mi Dunántúlunkba is; itt számos falut alapítottak. Így például Kőszeg mellett „Svábfalu“-t.

2. Ily német bevándorlásra a lövői szólagymány is emlékezik.

3. 1713. óta a lövői anyakönyvekben ismét újabb német családnevek tűnnek föl; ilyenek: Gayer, Linter, Lujber, Prekker, Seffer, Spáth, Stekl, Tujmer stb.

E nevek viselői szintén svábok lehettek; legalább a fősorolt családok egyikét a nép ma is „Sováb“-nak hívja. De egyesek azért máshonnét is vetődtek Lövére. Így a Gángl-család Kőhalomból, a Schütz-család Sopron-Szt.-Mártonból, a Mohl-család Sopron-Nyókról. Csakhogy e két utolsó, valamivel később.

Mindezen családok emberemlékezet óta tiszta magyarok. A magyarság, melynek képviselőiül találjuk az immár kiveszett Deák, Kanizsai, Pozsgay, Rákóczy (?), Rátkay, Tarródy, Vizkelety stb. tősgyökeres magyar családokat, — a német sógorokkal gyors s mégis derekas munkát végezett. Ez az oly szaporán meg-megújuló magyarosítás, a magyar nyelvnek csodálatos átalakító erejére vall; annál is inkább, mert az átalakítás mindig egészen természetesen, menten minden kényszerítő befolyástól, ment végbe. De ennek a fessegetése már nem tartozik jelen fejezetnek keretébe.

III. FEJEZET.

Földesurak.

Lövő, mint amelyet a magyar fejedelmek, később királyok, katonai őrségükkel az íjjászokkal, vagyis lövőkkel telepítettek be, fejedelmi, illetve királyi birtok volt a honfoglalásra következő több évszázadon át. Lövőnek tehát első földesurai a magyar királyok voltak.

Midőn azonban a régi várrendszer a XIII. század folyamán felbomlásnak indult s vele az ország védelme is lassankint más alapra lett fektetve, az ország határai pedig egyébként is már elég biztonságban voltak, — a lövői őrség is elvesztette addig birt hadászati jelentőségét. Nagyot változtak az idők, a viszonyok, s ezek még nagyobb változást okoztak Lövő lakosainak állapotjában.

Lövő elsőben is elvesztette önállóságát; hozzácsatolták, mint egyszerű jövedelmező birtokot a kapui-várhoz, vagyis Kapuvárhoz. Az eddig saját lábukon álló s hadnagyaik kormányzata és vezérlete alatt élő lövőiek ezentul a kapui várat szolgálták; talán fegyverrel, ha erre került a sor, de biztosabban adóval, pénzzel és élelemszerekkel. Így jutottak a tatárdulásban megfogyatkozott besenyők, egy-két főembert talán kivéve, a rendes jobbágyok sorsára; letették, kiesett a kezükből a nyíl, s megfogták az ekét és boronát.

Lövő hadászati szempontból megsemmisülvén, egyszerű

hasznolhajtó királyi birtokká lett, régi katonái pedig jobbágyokká.*

Lövő 1387-ben szűnt meg királyi birtok lenni. Ezen évben Zsigmond király és Mária királyné Kapuvárt az összes hozzátartozó falukkal együtt, melyek között Lövé is volt, a Kanizsaiaknak adományozta, és pedig Kanizsai János egri püspöknek és királyi legfőbb kancellárnak, továbbá a püspök testvéreinek: Kanizsai Miklós mester Sopron és Vasvármegyék főispánjának és Istvánnak. Ezen három testvér külön-külön

* Hogy Lövé egyszerű jobbágybirtokká lett, ahol nemesi telek nem volt, nemes ember nem igen lakott, azt következtethetjük először is az összes régi, Lövére vonatkozó okmányoknak mélységes hallgatásából; de még inkább egy 1451-ben lefolyt híres pör adataiból. A mondott időben ugyanis Muzsaji Bálintot és Dorottyát arról vádolták, hogy Völseji Mihály és Márton fiainak birtokleveleit Völsejiről, néhai Völseji János házából elvitték. Az országbíró a vádlottaknak tisztító esküt ítélte, melyet mindegyiküknek ötvenedmagával kell vala letenniök. Ezek a hites tanuk a törvény értelmében csak nemes urak vagy asszonyok lehettek, s olyanok, kik a vádlottakat közelebről ismerhették; tehát leginkább a szomszédos nemesek voltak alkalmasak ily tanuskodásra. Muzsaji Bálint és Dorottya 1451. június 16-án csakugyan megjelentek a csornai konvent előtt s mindegyikük ötvenedmagával a kívánt esküt letette. Az erre vonatkozó okmányban a tanuk mind meg vannak nevezve. Vannak közöttük: kéri, szopori, sághi, ládonyi, damonyai, gyalócai, visi, pulyai, daszthi, völseji, petőházi, lócsi, ebergőzei, muzsai stb. nemes urak és asszonyok, csak lövére nem akadunk egyetlen egyre sem. Bizonyára mert ilyen nem volt; különben miért ne vitték volna innét is, mikor a Muzsajjal való szomszédság egyike a legközelebbiekek! Az idevágó oklevelet I. Sopronvármegye története, Oklevélt. II. 372.

Ehez hozzáadjuk még azon megfigyelésünket, hogy a lövéi földesuri beigtatások mindig egész simán mentek végbe; egyetlenegy eset kivételével, soha ellenmondás nem történt s ezen egy esetben is az ellenmondó valami szomszédos asszonyság lehetett. Csakis a 18. század legvégén találunk a lozsi Viczaiak kezén 11 holdnyi lövéi birtokot, miként ezt az uradalom 1799-ben készült térképe mutatja.

is igen érdemes ember volt, de Zsigmond király e birtokadománynyal főleg apjoknak, Kanizsai János mesternek érdemeit akarta megjutalmazni, ki már Nagy Lajos király fiatal éveiben kitűnő szolgálatokat tett az országnak és a királynak.¹

Igy lettek a Kanizsaiak Lövé földesuraivá.

Urát cserélt tehát Lövé, — kikerült a legmagasabb, a leghatalmasabb kézből, a királyi kézből, de új tulajdonosa is elég nagy ur volt, akinek nem igen akadt párja akkor széles Magyarországon.

Ezeknek a Kanizsaiaknak egyik ősapja, akit még egyszerűen Oslnak hívtak, alapította a csornai prépostságot;² megmaradt a családban utóbbra is az egyház és a papság iránt való szeretet. Amint láttuk, Lövé új birtokosa is püspök volt, kiből később nagynevű és hatalmu esztergomi érsek lett. Ő általa vált a család leghatalmasabbá. Érdemeikért egyik birtokot a másik után kapták a királytól, pedig ingyen akkor sem osztogatták azokat. Jól meg kellett szolgálni.

Lövé tulajdonába 1387-ben ünnepélyesen be is igdták a Kanizsaiakat; a király a maga részéről kiküldötte erre Szilágyi János uramat, a győri káptalan pedig szintén a király meghagyására János éneklő kanonokot. E két ember eljött Lövére a helyszínére s itt hirdették ki az új birtokos nevét s vették át a lövéi jobbágyok hűséges ígétét.³

1390-ben megnyerték a Kanizsaiak ugyancsak Zsigmond király kezéből Léka és Súrvar várakat a hozzájuk tartozó számos faluval, továbbá Csepreg és Sziget nevű mezővárosokat.⁴ Ez adomány után Lövé egész nagy vidéke teljesen a Kanizsaiak kezébe ment át. Övék volt a már említett nagy birtokokon kívül Csókakő, Kanizsa, Léka, Szarvkő Kismartonnal; mindeme várakhoz egész sereg falu és egyéb birtok tartozott. Ezen kívül voltak még birtokaik Boszniában és Horvátországban⁵ s egyéb helyeken is.

Zsigmond király, minden netalán előfordulható támadás ellen 1409-ben megerősítette a Kanizsaiakat összes bir-

tokaikban, köztük Lövé birtokában is, mely ekkor is még Kapuvárhoz tartozott.⁶

Mikor került Lövé a sárvári várhoz, később uradalomhoz mint annak tartozéka, nem tudjuk. A Kanizsaiak kezében volt úgy Kapuvár, mint Sárvár, lehet, hogy már ők kapcsolták át Lövé Sárvárhoz.

A még gyermek V. László király idejében támadt rendtelenségeket Rozgonyi János kir. tárnokmester és testvérei felhasználva, erőszakkal elfoglalták a Kanizsaiak néhány birtokát, köztük Lövé is. Így tehát rövid időre a Rozgonyiak is urai voltak Lövének; de nem sokáig. A Kanizsaiak becsületesen szerzett birtokaikat nem engedték prédára, hanem az országgyűlés előtt bevádolták a Rozgonyiakat, kik is a székesfehérvári, majd az 1446-ban Pesten tartott országgyűlés parancsolatjára Lövé visszaadták ismét törvényes uroknak, a Kanizsaiaknak.⁷

Kevéssel a mohácsi vész előtt (1524.), midőn a Kanizsaiak híres családja már-már kihalóban volt, II. Lajos király előtt, Bélteki Drágffy János; temesi gróf egyrészről, másik részről Kanizsai László vasi főispán, egyik a másikat, fiaikkal egyetemben testvérekül fogadják s magszakadás esetén egymást örökösül vallják.⁸ Ezen örökösödési szerződés alapján egyideig a Drágfyak is jogot formáltak Lövé birtokához.

1532-ben csakugyan sirba dült az utolsó Kanizsai. A családi javak a fiúsított Kanizsai Orsolyára s vele férjére, Nádasdy Tamásra szálltak.

A Nádasdyak. Gazdagságra, hatalomra még a Kanizsaiakat is túlszárnyalták. Az első, Tamás, a nádori székre emelkedett (1554-ben); az utolsó — mint sárvári földesur, ahova Lövé is tartozott, — már 32 éves korában (1655.) országbiró; s midőn éppen azon fáradoznék, hogy az ország legelső hivatalát: a nádori méltóságot is elnyerje, feje a hóhér pallosa alatt hull le, — 1671. április hó 30-án.⁹

A Nádasdy javakat elkobozták, s így a sárvári urodalom s vele Lövvő is, jöllehet csak rövid időre, a kir. kincstárba szállott.

Mint földesur következett: Draskovich Miklós gróf. 1677. jun. 8-án Lipót császár Laxenburgban kelt adománylevele értelmében, a sárvári urodalmat örök birtokul gróf Draskovich Miklósnak és nejének Nádasdy Krisztinának, valamint utódaiknak, adományozta, hűséges szolgálatukért. A birtokon ekkor már 408,411 frt 36 krnyi teher volt.¹⁰

A beigtatás a lövői birtokra ugyanazon év jul. 5-én ment végbe. Jul 13-án történt a már említettük ellenmondás, Beszerédy Judit (előbb Zeke István, ekkor Kecskés Ferencz neje) részéről.¹¹

A folytonos pénzzavarokkal küzködő Draskovichok kezében a nagy sárvári urodalom csakhamar szétbomlott. Az ugynevezett felsővidéki részt, melyhez Lövvő is tartozott, 1678-ban megszerezték:

A Széchenyiek.¹² Ez a család is legkivált egyik papi ősenek Széchenyi Györgynek, a 103 éves korában (1592—1695) elhunyt primásnak köszöni gyors emelkedését. A primás unokaöcsese (II. György) 1697-ben lett gróffá; a grófi diplomát a nemeskéri templomban, a megyének akkori székhelyén, hirdették ki ünnepélyes módon.

A Széchenyi grófok családjából a következők voltak Lövvő földesurai: Széchenyi Zsigmond (1737), Széchenyi László (1748), Széchenyi Antal generális (1767). Ezeket követte az első földesurnak Széchenyi György grófnak dédunokája, a szintén híres Ferencz gróf (1754—1829) aki három fia (Lajos, Pál, István) részére megalakítá a segesdi (Somogy m.), iváni (Sopron m.) és pölöskei (Zala m.) hitbizományokat. Az iváni urodalom Pálé lett. Mikor ennek gyermekei megosztzkodtak, Lövvő — Iván és Ujkérrel együtt — legidősebb fiának Kálmánnak, az iváni grófnak jutott, ki is 1862-ben, miután a megelőző tagosítás alkalmával a tem-

plomról, iskoláról és plébániáról nagylelkűleg gondoskodott, a lövői urodalomból mintegy 1250 holdat eladott a községnek közel 300 ezer forint vételár fejében, tíz évi törlesztés mellett ; a még megmaradt 800 s egynéhány holdat pedig csere útján Kisfaludy Sándor szerezte meg 1866-ban. Így lett a legujabb földesur

Kisfaludy Sándor; ki azonban az úgy sem terjedelmes birtokrészen csakhamar tuladott; a mennyiben elődje példája után indulva, a birtokot szintén darabokra szakgatva, 120 ezer forinton eladta egyes lövői lakosoknak. A vételárból 36 ezer forintot azonnal, a többi pedig szintén 10 évi részletben kellett lefizetni. Ezzel 1870-ben a lövői földesuraság véglegesen megszűnt.

Hogy ez a kettős birtokvétel s annak kifizetése, oly hamarosan s minden nagyobb megrázkódás nélkül megtörténhetett, úgy hisszük, fényesen igazolja a lövői munkás népnek példás szorgalmát és bámulatos takarékoságát. Vajha az önálló uraság s az anyagi jólét napjaiban se menjenek soha feledésbe ez ősi erények!

IV. FEJEZET.

K r ó n i k a.

Ezen fejezetben először is azt kutatjuk, mikor és mennyiben szerepelt Lövő a rég multban, majd pedig áttérünk azon események elbeszélésére, melyek magában helységünkben történtek és feljegyzésre leginkább méltók. Irott emlékek, részben szájhagyomány az, ami itt is feltárja előtünk Lövő multját.

1386. jun. 7. — A vasvári káptalan előtt Agyagosi Imre Péter fia Antal „Lewen“ és „Egyházaskér“ nevű birtokok közt fekvő „Pusztakér“ nevű birtokát zálogba adja.¹ Ez az okmány reánk nézve azért nevezetes, mert abban tűnik fel először Lövő község neve.

1430. jul. 8. — Zsigmond királynak e napon kelt ítéletében „Keer“ (Puszt) nevű birtokról ismét meg van említve, hogy „Lewe“ és „Keer“ (Egyház) között fekszik.² E két okmány szerint a mai Nemeskért hajdanában Pusztakérnek nevezték.

1454. jun. 25. — V. László király kiküldi a vasvári káptalant, hogy azt a hatalmaskodást, melyet Kertesi Vaytraher Konrád és Hofi Gyeles a Kanizsaiak 16 falujának elpusztítása és fölégetése által elkövettek, vizsgálta meg.³ Az oklevélben a 16 falu között „Lewe“ is föl van sorolva, még egynéhány szomszédos faluval együtt.

A hatalmaskodó urak ama Giskra fajtájú cseh vitézek közül valának, kik a kiskoru V. László király idejében az ország nyugoti és éjszaki részeit elárasztották; de vitéz-

ségüket leginkább a rablás- és pusztításban fitogtatták; míg nem aztán „Mátyás az igazságos“ annak rendje-módja szerint elbánt velük.

„Vaytraher“ uram különben a mondott időben macskakői várnagy is volt, Sopron tőszomszédságában;⁴ s ugylátzik éppen ezen rablófészekből üzte többször is fölpanaszolt hatalmaskodásait.⁵

1612. nov. 17-én „lövei bíró Perzák János és (az) egész lövei tanács“ kiállitják Cuitanisc (Kitanics) Varga Miklós nemzetséglevelét.⁶ Ránk nézve ez azért tanulságos, mert a nemzetségleveléből megtudjuk, hogy Lövő akkoron már valószínűs mezőváros (oppidum) volt. Valamint azért is, mert e levélen rajta van már a községnek maig használatos pöcsétje, ezen körirással: S. comune oppidi Lövő. Azaz: Lövő mezővárosnak közösleges pöcsétje.

1620 körül. Nádasdy Pál idejében Bethlen Gábor erdélyi fejedelem csapatai Kőszeg és Csepreggel egyetemben Lövő vidékét is megszállották. Bethlen azonban, midőn szövetségeseit Prágánál leverték (1620. nov. 8.), csakhamar tovamonult csapataival. Erre II. Ferdinánd különféle nemzetből álló hadakkal báró Preiner Siegfried tábornokot küldötte vidékünkre, a lázongó lakosok megfenyítésére. Ez a sereg pusztította, rabolta Lövőt is, mint aféle Nádasdy-jószágot; s pedig, mint akkor sokan vélték, Esterházy Miklós ingerléséből, mivel annak kis-laki kapitánya is seregestül jelenvolt a rabláson és zaklatáson. Ugy látszik tehát, hogy a Nádasdyak is egyideig Bethlenékhez szitottak.⁷

1681. A soproni országgyűlésen I. Leopold király a nemeskéri luth. templom építését engedélyezi.⁸

1711. Ez évben pusztította iszonyu kegyetlenséggel Lövő lakosait a feketehalál, a pestis. Ez a szörnyű nyavalya, mely akkortájt az egész országban el volt terjedve, 1711-ben, a meleg nyári hónapokban dühöngött nálunk. Hányan és kik haltak bele, nem tudjuk, mert az akkori halottak köny-

vei ninesenek meg, vagy ilyeneket akkor még nem is vezettek Lövőn. De a hagyomány úgy tartja, hogy több ház egészen kihalt, s ezek ajtóí, ablakai, hogy a házat mindenki messziről kerülje, egyideig tuskével voltak berakva.

A község, hogy az Isten e rémséges nyavalyát eltávolítsa, akkor fogadta azon minden tekintetben kiváló szobor felállítását, mely a régi kocsmateret ma is oly szépen díszíti. E szobor sudár oszlopán a szeplőtelen Szűzet hordja; lenn az alapzaton a pestis ellen tisztelt védőszentek láthatók; balról szent Sebestyén, jobbról szent Rókus, középen szent Rozália. Ennek sirban nyugvó helyzetben ábrázolt képe alatt a szobor eredete van elmondva ékes latin versekben.⁹ Miként ezekből megtudjuk, alighogy a község megfogadta a szobornak fölállítását, a ragályos betegség azonnal meg is szűnt.

De tett még a község egyéb fogadásokat is. Így megfogadta a szombatok — talán fél napi — ünneplését is; de ezt a fogadást egyik rákövetkező jubileum alkalmával (alighanem 1725-ben) Sebestyén, Rókus és Rozália napjának megünneplésére változtatták, úgy, hogy ezen ünnepeket megelőző nap egyuttal böjt is legyen. Ezen fogadást a község 1733. évi január 6-án megújította.

1783. július 27-én — II. József császár idejében — az egyházi és világi hatóság ezen fogadott ünnepeket a rákövetkező vasárnapokra tette át; a böjtöt pedig 1786-ban a megelőző szombatokra. A lelkes buzgóságu lövői nép azonban úgy látszik megmaradt hűségese az ősi szokás mellett, mivel a három fogadott napot maig is példásan megüli. Csak az ünnepeket megelőző böjt ment veszendőbe. Lövő közönsége 1851-ben a szobrot szépen megújította.¹⁰

1711. Sz. György vitéz tiszteletére szobor készül; jelenleg a templom falkerítésének felső fülkéjében áll. Fölírása ez: Lovei Czémester Német György és Hütöstársa Polár Marinka asszony fia: Német Miklós. Anno 1711. Die 12.

Dbris. (T. i. csináltatta.) E szobor megújult 1861-ben Kontor Mihály, Gayer András, Horváth József, Pálovics József és Csörnyi Pál gazdák költségén.

1757. Ez évben állították föl a szepl. Boldogasszonynak ama szobrát, melyet az ó-szeg és kis-utcza között, a kovácsműhely mellett láthatni. Rajta ezen évszámok olvashatók: 1757. Ujit. 1854.

1799. Pelicán Dániel hites mérnök elkészíti a lövői urodalom térképét. Ez a térkép a Széchenyi-birtok megvásárlása után (1862.) a község levéltárába került. A magyarázó jegyzetek latinul vannak; de az utak és dűlők nevei magyarul. A jegyzetek szerint volt ekkor Lövön: Salétromfőzőhely, zsidóház, alsó, felső és belső major.

1824. Ker. sz. János tiszteletére a felső faluvégén szobrot emel Horvát (Pesta) János lövői gazda. Fölírása csak ennyi: Alapította Horvát János. Ezt a szobrot eredeti helyéről már kétszer közelebb hozták a faluhoz; először 1859-ben, a tagosítás miatt, másodszor 1891-ben, a közelében épült vendéglő miatt. Az alapító családja mind a két áthelyezés alkalmával megújította a szobrot; névszerint most legutólján: Horvát László.

1833. Ez évben Lövön a kolera pusztított.

1834. Híres bortermő év.

1837-ben kezdték Lövön a szederfákat ültetni, selyemhernyók tenyésztésére. Széchenyi István gróf, a nagy magyar, mint a szomszédos Czenk ura volt ebben is a példaadó.

*

1848.

Ez a lövői ujabbkori krónikának leggyászosabb éve; ezzé tette a horvátok betörése és pusztítása. Az erre vonatkozó adatokat, amennyiben sikerült ezekhez hozzáférnünk, adjuk a következőkben.

Jellacsics horvát bán, 1848. szept. 11-én 20—22 ezer rendes s körülbelül 15 ezer fölkelt néppel a Dráván átkelve, Magyarországra tört. Pest elfoglalása levén célja, szept. 26-án benyomult Székesfehérvárra. A magyar sereg Móga tábornok vezérlete alatt itt azonban útját állta, s szept. 29-én Sukorónál ütközetre került a dolog, mely Jellacsicsra kedvezőtlen kimenetelű levén, ő 3 napi fegyverszünetet kért és kapott is; de ezalatt megszegvén a fegyverszünetet, seregével gyorsított menetekben, — Kisbéren, Győrön és Óváron keresztül, — az osztrák határszélek felé sietett. E közben (okt. 6-án) Bécsben is kiütött a forradalom, s Jellacsics felhasználva e kedvező alkalmat, rendes zászlóaljaival a bécsi császári katonaság támogatására egyenesen a Lajta felé vette útját; fölkelt népét pedig, melyről tapasztalá, hogy rablásai által a magyar népet ellenállásra ingerelvén, többet árt, mint használ, — elbocsátotta.

E zagyva népből, melynek egy része már futása közben is elmaradozott, még mintegy 8—10 ezernyi csapat létezett ekkor táborában. Ezt tehát Theodorovics tábornok vezérlete alatt, 6 ágyu kíséretében, Eszterháza felé indította, hogy Vas- és Zalamegye szélein hazájukba menjenek. E rendetlen rablócsoport menete valóságos sáskacsapás lőn a vidékre nézve, melyen átvonult.¹⁰

Nem csoda, hisz Jellacsicsnak rendes serege sem volt sokkal különb. Egyik horvát tiszt akkép jellemezte Jellacsics katonáit: Határőreinket (granicások) nem lehet visszatartani a legdurvább kihágásoktól. Lopnak és rabolnak borzasztón; mindennap kiosztogathatunk köztük 1000 forintot, de ez mit sem használ; maga az Isten sem, nemhogy egy tiszt lenne képes őket visszatartani. Én eme rabló kirándulásokon már kétségbe estem és úgy tetszem magamnak, mint valami rabló főnök.¹¹

Nos, ha ilyen volt Jellacsics rendes és főserege, bizo-

nyára nincs tulhajtva az, mit gyűlevész kíséretéről főnnebb. Horváth Mihály történetirónk után, elmondottunk.

E kis kitérés után folytassuk megszakitott előadásunkat.

Theodorovics tábornok szemenszedett horvátjaival okt. 9-én Röjtökön táborozott. Lövőn, jóllehet a nemzetőrök, valahol Kanizsa körül jártak Lonczkor Ferencz hadnagyukkal*, még ekkor sem volt valami nagy az ijedelem. Nem, mert sokan abban reménykedtek, hogy a horvát sereg, a nagy erdőn keresztül Ivánnak veszi útját; másrészlől pedig Tatay esperes-plebános és Sohár urasági kasznár, kik 3-án személyesen nézték meg a röjtöki horvát tábort, igen jó hírekkel tértek vissza. Az átvonuló sereget tehetetlen gyávának mondták, melytől nincs mit tartani. A nép ezért nem is tett semmi készületet a menekülésre.

Am okt. 10-én délelőtt, keddi napon, a már megkezdett szünet második napján, a Röjtök felé kémszemlére küldött lovas legény (Csörnyi József) azzal a rémhirrel vágta-tott a községbe: Jönnék a horvátok! Ugy is volt! E közben a sopronvárosi nemzetőrök, mintegy 150 rendes katonával, az alsó major körül elterülő kukoricza földeken állást foglaltak, s puska tüzeléssel fogadták a nagy erdőből kibontakozó horvátokat; ezek szintén tüzeléssel és ágyugolyókkal feleltek,** melyek előbb a mondott majort, majd utóbb a mezővárost is lángba borították.

A vitéz soproniak, valamint a még ugy sem eléggé fe-

* A lövőiek tulajdonképpen Mohl Ignác itteni timármestert választották hadnagyukká; de mivel ennek üzleti és családi körülményei a hosszabb távollétet nem engedték meg, kötelezettsége alul 100 frttal megváltotta magát. Így lett Lonczkor helyette hadnagygyá. Az őrség kapitánya völcei Kéry Péter volt; Talabér Lajos pedig a völceiek hadnagya.

** Az egyik ágyugolyó Visi István pajtájába csapott az itt felhalmozott gabnakévék közé; a téli csépléskor aztán ráakadtak.

gyelmezett csekély számú rendes katonaság is, erre csakhamar kerekelt oldott. Lövő sorsa el volt döntve.

Még mielőtt a horvátok benyomultak a községbe, Tatay, a bátor plébános, rosszat sejtve, egynéhányad magával fölkereste a **horvátok** vezérét, Theodorovicsot, s megpróbálta megengesztelni. Azonban a tábornok csak anynyit ígért, hogy emberéletben kár nem esik, eloltatja a tüzet is, de a község minden egyéb ingó-bingó jószága szabad zsákmány tárgya. Hiszen a horvátoknak ugyanis csak erre fáj a foguk.

A község lakossága eközben villámgyorsan szétrebbent; futott, bujt, ki merre tudott; némelyek hevenyében még egy szekér holmit is összekapkodtak, s marháikat is jobbára magukkal hajtották. Az ijedelem annál nagyobb volt, mert a javakorbeli férfiak, mint már említettük, a távollevő nemzetőrök seregében teljesítették hazafiui kötelességüket. A menekülők zöme elvégre a „csonkás“ s az ugynevezett „füles lap“ vagy hajlás körül verődött össze s itt töltötték az éjet is. Csak egy-két bátrabb lélek huzódott meg benn a faluban, s mert a veszélynek közelről is szemébe nézni. A plébános is ezek közé tartozott.

A horvátok — hallottuk, lehettek vagy 10 ezeren — éhes farkasok módjára estek neki a védtelen, üresen maradt falunak. Milyen telhetetlen volt rablási vágyuk, leginkább mutatja az, hogy katolikus voltuk dacára még az Isten házát sem kimélték; hanem szentségtörő kezekkel oda is behatolva, az ott talált értékesebb tárgyakat szintén elrabolták. Ezen az uton került a templom egyik misemondóruhája Petrinába, a Kulpa folyó partjára; honnét pár év múlva ugyan visszaküldötték, de csak 15 p. forint lefizetése után, s így is egészen elrongyolódott állapotban. E misemondóruha még most is használatban van!¹²

Ám, hogy visszatérjünk a lövői szomorú napra, ha a garázda horvát csőcselék megelégszik a rablással, úgy még

csak hagyján lett volna. De ezzel be nem telve, mindazt, amit zsákmányképen el nem vihettek, gonoszul elpusztították. Az ajtókat, ablakokat, szekrényeket beverték; a dunyhákat, vánkosokat fölhasították s a tollat szélnék eregették; a hordók fenekét beverték, úgy, hogy némely pinczében uszkáltak a boros edények; az el nem hajtott lovakat és szarvas-marhákat lelőtték stb. A község levéltára is megsemmisült Horvát Ferencz akkori bíró házában.

A községbeliek összes kára ráment 270 ezer forintra. Némelyek hivatalos kárpótlást remélve, kárukat számba vették. Egy ily hivatalos becslés adatai szerint, egyetlenegy jómódu mesterember házában 21 ezer forint kárt okoztak a horvátok. Persze a kárpótlásból nem lett semmi. Az ágyuzás okozta tűz az ugynevezett Bokán-sorban 12 házat hamvasztott el; ezt csakugyan maguk a horvátok oltották el. Talán nem akartak a prédán osztozkodni. Hogy e vadállatokká aljasult emberek ott, ahol alkalom adódott, a legfőrtelmesebb erkölcstelenségektől sem riadtak vissza, ezt csak távolról akarjuk érinteni.

Végre estefelé a nap hősei a jelenlegi templomföldek táján ütött táborba gyűltek, s innét még az éj folyamán tovavonultak Kőszeg felé. Itt-ott a faluban egyes horvátok maradoztak el; ezeket a felbőszült nép vagy agyonverte, vagy a tűzbe hányta. Ilyen módon, úgy beszélük, Lövön 5—6 horvát pusztult el; a belső majorban kigyuladt rozs-kazal lett temetőjük. Mindazonáltal az ilyen eljárást csak megmagyarázni lehet, de helyeselni nem.

Horpácson túl, az ugynevezett salamonfai erdőben a horvátok megszorultak. Karger alezredes, Zichy Manó és Ottó grófok mintegy 2 ezernyi fölkel néppel utjukba állottak; hátulról pedig Kovács Zsiga vezérlete alatt 500 sopron-megyei lovas nemzetőr nyomta őket. Ezek már Rőjtöknél megközelítették ugyan a horvátokat, de ágyuk hiányában nem igen árhattak nekik; mégis a rablósereg szanaszét

kóborlását megakadályozták, s így a veszedelem is sokkal kevesebb községre szorítkozott. Ám a lovas nemzetőrökhöz ezenközben 140 huszár és fél üteg ágyu csatlakozott, s így most már lehetséges volt közelebb férkőzni a horvátokhoz.

A mondottuk salamonfai erdőben dördült el az első ágyulövés, mely mindjárt 9 horvátot terített le.¹³ A horvátok erre előre törtek annál is inkább, mert az előttük álló fölkelők csekély számát észrevették. Csakhamar eljutottak Kőszeghez, hol ismét tábort ütöttek, s a város megvendégelte őket, persze kényszerítve. De nemsokára közel érkezett Vidos alispán a vasmegyei nemzetőrség egy részével, mely eddig a stájer határszélen betöréssel fenyegető Nugent osztrák tábornok ellen működött.

Theodorovics, a horvát vezér, mihelyt erről értesült, a Lajta hegységet áthasító Gyöngyös folyócska völgyén keresztül, nagy erőmegfeszítéssel osztrák földre menekült.

Ha a kőszegi fölkelő nép, a megijedt városi hatóság rendeletére nem oszlik szét, hanem kötelességét úgy, mint a többiek, teljesíti, úgy Theodorovics hada is, — úgy, mint Róth tábornoké — nagy részben fogolylyá esett volna. De ekként a megszökésre a Gyöngyös mentén rést találva, a stájer határszélekig futott, honnét többé az országba beljebb jönni nem is bátorkodván, lehető sietséggel tért haza.¹⁴

Végül megjegyezzük még, hogy Kőszeg körül is nem egy horvát veszelődött el. Magában Kőszeg városában a felháborodott falusi nép mintegy 30 horvát foglyot világos nappal erőszakosan lebunkózott. A csepregiek ugyanekkor, — mint történetírójuk tréfásan megjegyzi, — néhány odatévedt szegény horvát elemésztésénél nagyobb hőstettet nem vittek végbe.¹⁵

Hogy az osztrák kormány ezen kihágásokat ott, ahol nyomára jött, példásan megbüntette, magától értetődik. Kőszegen például még ugyanazon év december havában megtörtént a megtorlás.¹⁶

Frankón, az ottani plébános szintén iszonyu bajba keveredett, mert az agyonvert horvátokat nem merte eltemetni.

Legvégül örömmel iktatjuk ide Lövő mindama derék fiainak nevét, kik az ország dicső függetlenségi harcában résztvettek, s pedig, mint azonnal látjuk, nagyobb részük egészen önkénytelen fogott fegyvert a haza védelmére.

1848. nyarán Talabér Lajos verbuválására fölcaptak honvédeknek: Pálovics Gábor, Pécsi Ferencz és Stucz Miklós; mind a hárman Perczel táborához kerültek. Stucz mint tűzér Budavár ostrománál elesett.

Rendes ujonczozás útján a magyar hadsereghez kerültek: Tóth Albert, Galavics Gergely, Szántó Ferencz és Róka Ferencz. A két első Görgei, a két utóbbi pedig Klapka alatt harczolt; emezek a komáromi kapituláció után ismét szabadon hazajöhettek. Végül 1849-ben, Péter-Pál napján, mikor a honvédek győzelmes csatáinak már országszerte hire futott, egészen önkényt következő ifjak indultak táborba: Scheffer György, Scheffer József, Gángli György, Bösze József, Lonczkor József, Pajor László, Szalay István. Ezek Jánosházán lettek besorozva a Reis-huszárokhoz, kikkel aztán Lugos felé huzódtak, hol csakhamar a világosi fegyverletételre ébredtek. Erre bujdosva menekültek, és szerencsésen haza is érkeztek; az egyetlen Gángli György kivételével, ki már lemenet megbetegedett, s ezért az aradi kórházba került; hol alighanem meg is halt, mert többé semmi hírét nem hallották.

Lövőnek eszerint 15 honvédje volt s közülök ketten odavesztek.*

*

1849. Megint volt kolera, de nem oly nagy mértékben, mint 1833-ban.

* A honvédekre vonatkozó adatokat Schütz János barátunk volt szives összegyűjteni, aki egyéb kérdezősködéseinkre is a legnagyobb készséggel felelt, — fogadja ez uton is köszönetünket.

1861. Ekkor készült a templom és a plébánia között álló kőkereszt, a megfeszített Megváltó és a fájdalmas szűz Anya képével. Alapította Gayer Erzsébet.

1867. Ismét szobor keletkezett és pedig a szepl. Boldogasszony tiszteletére, az ugynevezett fűzfaerdő ama részén, hol a szőlőhegyi ut a szentmiklósi utba szakad. Ez olvasható rajta: Az Isten dicsőségére alapította özv. Róka Jánosné, szül. Bösze Katalin 1867.

1868. Ez év okt. 17-én, esti 6 óra tájban lőtték agyon Frisch Kálmán zsidó bérlet feleségével együtt, kik akkor az urasági kasznárházban (jelenleg községháza) laktak. A dolog így történt: Frisch kibérelte az ugynevezett Kisfaludy-földeket, de a bérletről 8500 frt nyereség mellett a község javára lemondott. Szerencsétlenségére egész véletlenül ugyanakkor vetődött négy szegény legény a nagy erdőbe, kiket az alsó megyékből, hol annakelőtte garázdálkodtak, megugrasztottak. Ezek neszét vették a bérlet jó üzletének, csellel berontottak lakásába, az asszonyt egy, férjét két lövéssel leterítették. A rablásra azonban nem maradt idejük, mert a nép hamarosan összecsozdult. A tettesek utóbb Zalamegyében, — ha nem is mind élve, de kézrekerültek. Közülök valami Szekér nevűt holtig tartó fogságra ítélték.

1868—69-iki tél nagy havazásairól emlékezetes. A főszeg utolsó házait esztergyán fölül érő hó borította. Sokan nem mozdulhattak lakásaikból, míg segítség nem érkezett. Ugyanoly magas volt a hó a temetőközben is. Csak kert alól lehetett a temetőhöz hozzáférni; a temetések is kert alól mentek végbe.

1873. Pünkösöd után való csütörtökön, jun. 5-én, leégett az egész főszeg mind a két szeren; még pedig a keletin a Stekli-féle háztól véges-végig, a nyugotin a Scheffer-féle háztól egész az utolsó házig; összesen mintegy 40 ház. Ehez hasonló nagy tüzre Lövön senkisémm emlékezik. Ez időből

származnak jobbára a főszeg szép keresztházai. Eleddig inkább csak a zsupp, itt-ott még a nád is járta.

1876. Galavits István saját háza előtt, a Gayer Erzsébetéhez hasonló kőkeresztet emel.

1883-ban épült a temetőkápolna; a temetőt akkor rendezték s pompás vaskapuvál látták el. Erről bővebben alább Fritz Ferencz esperes-plébános életrajzánál szólunk.

1888-ban épült az iskola három tanteremmel, — melyből jelenleg még csak kettő van használatban, — és a mestertlak. Lásd bővebben alább.

V. FEJEZET.

Lövő mint a vidék központja.

Lövő, mint ezt régi pöcsétje is elárulja, már a 16. század körül a mezővárosok sorába küzdötte föl magát. Kiterjedt, mintegy 4000 kat. holdat magában foglaló határa nagyszámu lakosok letelepedését tette lehetségessé. A lakosok számára nézve ha nem is sok, de elég érdekes adattal rendelkezünk. A lövői porták* száma az 1550. évi dikális (adórovásos) összeírás szerint 17 volt;¹ ami körülbelül 250, legföljebb 300 lakosnak felel meg. 1715-ben Lövön 67 jobbágy- és hét zsöllér-ház volt. Ezekhez 3228 mérő alá való föld és 33 kaszás rét és 243 kapás szőlő tartozott.² 1813-ban, a francia háboruk után, a lakosság száma 975 volt.³ 1837-ben Lövőnek 126 házában 919 kath., 1 lutheranus, s 14 zsidó lakott; végül az 1890-iki népszámlálás szerint 1346;⁴ s így a vidéken Csepreg, Czenk után a legsűrűbben lakott községek egyike. De emelkedését, úgy hiszszük, nem annyira e körülménynek, mint inkább kedvező fekvésének köszönheti. A sárvári ut u. i. hosszában hasítja az egész községet; az ugynevezett felső-répczevidéki (kőszeg—fertő-sz.-miklósi) ut pedig éppen Lövön metszi a sárvári országot; ezenfelül éjszaki, nyugoti és déli irányban a megye magyar községei ugyszólván egészen egyenlő távolságra esnek Lövőtől. E kedvező helyzet Lövőnek némi központi jelleget kölcsönzött, ami azután az idők folyamán nem maradt gyakorlati következmé-

* Porta annyit mond, mint kapu; a mondott időben az adót kapuszám után fizették; a községekben tehát a kapukat irták össze.

nyek nélkül. Így Lövő, mint mezőváros, már ősidőktől fogva négy vásárt tart; u. m. sz. Bálint, sz. György, Nagy-Asszony és sz. Márton napok előtt való csütörtökön. A 17. század folyamán Sopronvármegye Nemeskérre, egészen Lövő mellé helyezte a megyei gyűlések székhelyét, s ez itt is maradt egész 1783-ig, bár időközönként a gyűléseket Sopronban is tartották. Ez idő közben a nemeskéri templomban, mely mint fiókegyház mindenkor a lövőilhez tartozott, számos nevezetes ténykedés vagy ünnepség ment végbe. Egyebek között 1697-ben itt hirdették ki a Széchenyiek grófi diplomáját.

1848. óta a követ-, illetve a képviselőválasztások szintén Lövőn mennek végbe. Választásra 59 község gyűl egybe; még pedig: Répce-Szemere, Csáford, Jánosfa, Kis-Geresd, Nagy-Geresd, Tompaháza, Berekalja, Pórládony, Mesterháza, Czernelháza, Damonya, Beő, Csér, Ns-Ládony, Sajtoskál, Lócs, Ság, Felső-Bük, Alsó-Bük, Közép-Bük, Csepreg, Makkoshegye, Simaháza, Felső-Szopor, Alsó-Szopor, Felső-Szakony, Alsó-Szakony, Salamonfa, Gyalóka, Gyüleviz, Zsira, Völcséj, Kövesd, Német-Zsidány, Peresznye, Füles, Malomháza, Német-Keresztur, Boz, Homok, Hidegség, Szécseny, Peresztég, Loozs, Nemes-Vis, Káptalan-Vis, Börény, Und, Kis-Czenk, Nagy-Czenk, Horpács, Lédecz, Keresztény, Ujkér, Egyházasfalu, Nemeskér, Dasztifalu, Gógánfa, Lövő.

Ide igatjuk az eddigi összes válaszlások eredményét is. Meg lettek választva:

1848-ban: Niczky Sándor — Pál János ellenében.

1861-ben: Talabér Lajos völesei köznemes és ügyvéd — egyhangulag.

1865-ben: Ugyanazon Talabér Lajos — Széchenyi Dénes gróf, horpácsi uraság ellenében, szótöbbséggel.

1869-ben: Ürményi Miksa, Deák-párti — Talabér János ellenében.

1872-ben: Ismét Ürményi Miksa — Kéri Péter, volt

alispán ellenében. Ürményinek többsége mind a két választásnál felül volt a háromszázon.

1875-ben: Rupprecht Lajos kormánypárti buktatta meg csekély szótöbbséggel Széchenyi Imre horpácsi grófot, ki ekkor Sennyei programjával lépett föl.

1878-ban: Felső-büki Nagy István, mint m. ellenzéki, egyhangulag. Ellenjelöltje, Karcsay Sándor, a választás előtt 3 nappal visszalépett.

1881-ben: Ismét Nagy István — Szigethy Sándor f. p. ellen, 812 szavazattöbbséggel.

1884-ben: Nagy István — a függetlenségi Horváth János dr., csepregi származásu budapesti ügyvéd ellen; 333 szónyi többséggel.

1887-ben: Megint Nagy István — Sólymossy László k. p. ellen; szavazattöbbsége ezuttal 155 volt.

1892-ben: Nagy István nemzeti párti immár ötödikben; ellenfele most Sólymossy Ödön volt, ki 413 szavazattal maradt kisebbségben.

Visszatérve Lövvő központi jellegére, még a következőket kell felsorolnunk:

1851. ápril 1-én Lövvön a német közigazgatás postahivatalt szervezett, melyhez cleinte számos fiókposta tartozott; csak a győr—soproni és a pozsony—szombathelyi vasutak megnyitása óta csappant meg ezek száma.

Az ötvenes évek végétől a német zsandárok tanyáztak Lövvön; s 1883. óta a m. kir. csendőrség. A hatvanas évek elején idekerült a szolgabírói hivatal; s ha a lövvőiek tudtak vagy akartak volna az összes hivataloknak s ezek személyzetének helyiségeket előteremteni, ugy most is Lövvön volna a járás székhelye. Csakis az itt jeleztük ok miatt kerültek a járási hivatalok először Ságra, s innét utóbb Csepregbe, a járás szélére. Jelenleg ker. jegyző és ker. orvos székelnek Lövvön. Van gyógyszertár és egy második orvos is.

1865-ben megépítették a déli vasutnak sopron—nagy-

kanizsai szárnyút; az ünnepélyes megnyitás u. é. szept. 21-én történt. Ez idő óta Lövő rendes vasuti állomás s pedig igen élénk forgalommal. Nagy a személyközlekedés is, de mégis nyáron a gabona- s ősztől fogva a tömérdek czukorrépa-szállítás teszi a forgalmat rendkívül élénkké.

Ipar és földművelés dolgában Lövő szintén nem állott utolsó helyen. Voltak és vannak iparosai, kik az egész vidék e nembeli szükségleteiről gondoskodtak; teszem azt: a timár, pék, kékfestő, szücs, nyerges, bognár, s ujabban még a gép- és gombkötő-ipar képviselői. De mégis leginkább a virágzó s példás szorgalommal üzőtt mezőgazdaság volt az, mi a község anyagi helyzetén a legnagyobbat lendítette; minek világos bizonyítéka az, hogy a megvett Széchenyi-Kisfaludy-féle birtokért a polgárok rövid husz év alatt majdnem félmillió lóvét kifizethettek. Így most már Lövő jólét és függetlenség dolgában is előtte áll a szomszédos községeknek.

Ujabb időben a társulatok alakjában jelentkező társadalmi szervezkedés is hatalmas gyökereket vert. Hamarosan egymásután a következő egyesületek keletkeztek:

1883-ban: Az „Önk. Tüzoltó-Egylet“.

1887-ben: A „Lövői takaré- és kölcsön-szövetkezet“.

1888-ban: „Iskolai és népkönyvtár.“

1891-ben: A „Lövői gazda-kör“.

Példás gondot fordított a község iskolájára is, mint ezt egyebütt részletesen elmondjuk.

E korszerű, az anyagi és szellemi téren egyaránt mutatókozó haladást a község jó részben jeles előjáróinak köszönheti. Az egyházi vezérről másutt lesz szó. De itt kell megemlítenünk Galavics Mihály, Horváth László, Gayer András bírókat, mint oly egyéneket, kiknek hirneve méltán szárnyalja túl a község határait.

Végül ide tartozik annak megemlítése is, hogy a község fiai közül, különösen a jelenlegi esperes-plébános idejében, számosan léptek értelmiségi pályára is. A korábbi idők-

ből teljes névsorral nem szolgálhatunk; de akikről hallotunk, vagy akiket ismerünk, azokat ime időrend szerint felsoroljuk:

1. Radics György, Szombathely-egyházmegyei pap, micskei plébános, kőszegi árvaházi praefektus, majd nyugalmazott áldozár, meghalt 1867. őszén. Családi ösztöndíjat alapított.

2. Linter József, meghalt mint nagyszombati kanonok a hetvenes években.

3. Mohl Ferencz, meghalt 1816-ban mint győregyházmegyei másodéves theologus.

4. Gayer József, meghalt 1890-ben mint hidegségi plébános.

5. Fricse József, jelenleg Khuen-Héderváry Károly horvát bán uradalmi tisztartója Hédervárott.

6. Sohár Imre, adóhivatali ellenőr Sopronban.

7. Sohár Kálmán, jószágfelügyelő Békés-Csabán.

8. Sohár Gyula, tisztartó Tasnádon.

9. Sohár Lajos, járásbíró Kismartonban.

10. Sohár Pál, posta- és távirda-tanácsos Budapesten.

11. Kiss Lajos, meghalt Jobbaházán mint tanító.

12. Kiss Ignác, az előbbinek öccse, volt jószágkormányzó, meghalt Szent-Gotthárdon, mint takarékc-egyleti pénztáros.

13. Hochholczer János, főtanító Várföldön, Zalamegyében.

14. Pálovics János, egyideig tanító, majd nevelő. Jelenleg telekkönyvi hivatalnok Sopronban.

15. Spáth István, meghalt mint szergényi körjegyző.

16. Schütz Lajos, a déli vasut hivatalnok Budapestén.

17. Wiesinger Lajos, állomásfőnök Kőszegen.

18. Somogyi József, meghalt mint főtanító Pölösken, Zalamegyében.

19. Kontor József, főtanító Páliban.
 20. Mohl Adolf, plébános Loretoiban.
 21. Balics Lajos dr., a theologia tanára Győrött.
 22. Stekli Ferencz, m. kir. adótiszt Sopronban.
 23. Visi István, meghalt mint m. kir. adótiszt.
 24. Schütz Antal, meghalt mint főtanító Guarott,
1892. június 9-én.
25. Pólán Lajos, főtanító Kövesden.
 26. Schütz Gyula, főtanító Ságbon.
 27. Gayer József, röjtöki körjegyző.
 28. Horváth Lajos, tanító Telekiben.
 29. Horváth János, képesített tanító.
 30. Rozsonics József, tanító Süttörön.
 31. Jurek János, tartalékos hadnagy és gazdasági
gyakornok.
 32. Varga Ferencz, meghalt mint győregyházmegyei
növendékpap.
 33. Gángli Lajos, győregyházmegyei theologus, a
bécsi Pázmány-intézetben.
-

VI. FEJEZET.

P l é b á n i a.

Szent-István király, mikor a magyar nemzetet apostoli buzgóságával a keresztény katolikus hitre térítette, úgy intézkedett, hogy legalább minden tíz falunak legyen egy-egy közös plébánia-temploma. Ahol ilyen templom épült, az lett a többi falunak is anyatemplomává.¹

Vajjon Lövön már Szent-István korában épült-e templom, vagy pedig községünk valamelyik szomszédos plébániához tartozott-e,* nem tudjuk eldönteni, mivel írott emlékeink

* Első tekintetre úgy látszik, hogy vidékünkön a legrégibb egyház a szomszédos Egyházasfaluban állott, s eshetőleg kezdetben Lövő is ennek plébániájához tartozott. Hiszen Egyházasfalu neve is mutatja, hogy itt egyház s hozzá esetleg igen régi, nagyobb fajta egyház volt. Csakhogy Egyházasfalu nevét nem onnan kapta, mintha a vidéken elsőben lett volna egyháza, — tehát a többi, egyházzal nem bíró falukkal szemben hívták volna különösen Egyházinak vagy Egyházasfalunak, — hanem egyszerűen onnan, mivel Egyházasfalut régente Egyházasbazth, azaz Egyházasdasztinak hívták. Mivel pedig volt még kivülről Alsó- és Felső Bazth, vagyis Alsó- és Felső-Daszt (az egyikből lett Gógánfa), s ez utóbbi két Dasztiban templom nem volt, ezekkel szemben — és nem más falukkal szemben — hívták Egyházasfalut Egyházas-bazth, vagyis Egyházasdasztinak. (Az idevágó okmányokat lásd Nagy Imre, Sopronvármegye története, oklevéltár II. 46. és 601.) — Lehetne éppenséggel gondolni még Horpácsra, mint ahol szintén régi a premontreiek által 1260. táján épített templom állott. Csakhogy ekkor Lövő már régen vagy önálló egyház volt, vagy valamely más egyházhoz volt csatolva, s ez utóbbi esetben a győri püspökök bizonyynyal nem csatolták volna el régi helyéről egy szerzetes-egyházhoz.

erről nem szólnak. Annyi bizonyos, hogy bár Sopronmegyének Szent-István idejében igen gyér lakossága volt,³ de a Répcze-melléknek azon része, melyen Lövvő is áll, már el volt lepve falvakkal, a melyekben azonban akkor természetesen aránylag csak kevesen laktak.³

Egyik-másik faluban templom, vagy magyarán mondvá egyház is volt. Erre mutat ugyancsak egyik-másik falunak neve is; így pld. Egyházas-Dashti, Egyházaskér; Kálnak régi temploma volt Szent-Péter tiszteletére.⁴

Bárhogy lett légyen a dolog, annyi bizonyos, hogy Lövvő, mint a honfoglalás ideje után csakhamar keletkezett besenyő-telep, a legrégibb időkben már anya-egyház, s hozzá volt csatolva mint fiókegyház Nemeskér. Egyházi tekintetben Lövvő a locsmándi főesperességhez, s ezen főesperességnek alsó kerületi esperességéhez tartozott. A locsmándi alsó kerület a jelen század eleje óta csepregi esperességi kerület nevet nyert.

Lövvő lakossága vallására nézve természetesen katolikus volt. De nem mindig maradt az; — amidőn a XVI. század második felében a Nádasdyak — Lövvő földesurai — áttértek Luther Márton új hitére, az akkoriban divatozó földesuri jogok szerint ugyanerre jobbágyaikat is kényszeríthették, amit meg is tettek, s így Lövvő, az egész helység amint volt, kényszerült áttérni a lutheránus hitre.

Nemcsak Lövvő, hanem egész vidékünk lutheránussá vált akkor, ha akarta, ha nem. A lélekbenjáró dolog így történt meg: Nádasdy (II.) Ferencz (1555—1604), ki fia volt N. Tamás nádornak, már kis korában megcsontosodott protestans tanítók kezeibe került, kik a reájok bizott fiut Luther tanításának egyik oszlopos emberévé nevelték. Az ő urasága alatt Csepreg a lutheranusok egyik főfőszékévé vált, ahonnan az új hitet csakhamar átplántálták Nádasdy összes faluiba.

Fia Pál (1604—1633) apja nyomdokaiba lépett. Az ő

idejében a csepregi lutheranus akademia (főiskola) és könyvnyomtató műhely virágzásának tetőpontját érte el; ő maga is hozzájárult a könyviráshoz.⁵

Ilyen uton-módon Lövvő is meghódolt az új hitnek, lutheránussá kellett válni, s pedig jó korán, mert már 1579-ben Musis Mátyás luth. predikátor végezte Lövön a lelkeszi teendőket.⁶

De az ujhitűek urasága nem soká tartott. Nádasdy (III.) Ferencz, Pálnak a fia, 1643-ban Szent-Katalin napján a csepregi plébánia-templomban ismét fölvette az atyái által elhagyott katolikus vallást.⁷ Mihelyt Nádasdy megtért, birtokairól mintegy 50 predikátort legott elbocsátott, s a kath. plébánosokat ősi jogaikba visszahelyezte.⁸ De nemcsak ezt tette, hanem negyvenezer jobbágját is „Istennel és Anyaszentegyházzal megegyezteté”.⁹

Semmi kétség, a lövői jobbágyságok is ezek közé tartoztak, kik is ezentúl ismét hűséges katolikusokká lettek. Nádasdy úgy látszik, amikor a kath. hitre visszatérítette a lövőieket, a jezsuitákat is segítségül hívta. Ezek a jezsuita atyák prédikáltak Lövön, s vezették be a megtévelyedett hiveket vallásunk tanításába. A múlt században állott a templom mellett, a temető falán kívül egy kereszt, amelyhez pápai engedéllyel a missziós jezsuita atyák igen jelentékeny bucsut kaptak.¹⁰

Elkezdődött tehát Lövön ismét a buzgó vallásos élet; midőn Nádasdy a loretoi szervita kolostort megépítette, s 1659. júl. 2-án huszezer bucsus jelenlétében megtörtént a templomszentelés, annyi más (65) processióval egyetemben ott volt a lövői is.¹¹

A plébánia-hivatal helyreállítása azonban még csak néhány évtizeddel később sikerült. Az egyszerre ismét tömegesen katolikussá vált falukba nem tudott a püspök mindjárt papokat adni; lassankint töltötte be az üres plébániákat. Talán nem csalódunk, ha azt állítjuk, hogy úgy 1670.

körül járt az idő, amidőn Lövön ismét kath. plébános vehette át hiveinek gondozását.*

Azóta Lövő ugyszólván tiszta kath. község. 1735-ben mind katolikusok voltak a lövőiek egy öreg asszony kivételével.¹² 1748-ban mind katolikusok voltak; 1829-ben egy lutheránus és egy zsidó család kivételével mind katolikusok valának.¹³ 1892-ben pedig van egy lutheránus, egy református és 15 zsidó, — a többi 1312 lakos mind katolikus.

Láttuk Lövő lakosainak vallási viszonyait és állapotját; most áttérünk a templom történetére.

Mint már e fejezet elején is említettük, azon időt, mikor az első templomot építették, nem ismerjük. Annyit bizonyosan tudunk, hogy 1579-ben Lövőnek Szent-Márton püspök tiszteletére épült plébánia-temploma volt már.¹⁴ Szent-Márton napja volt tehát Lövön hajdanában a bucsu s egy füst alatt a vásár napja is. Ezt a szent-mártoni vásárt megtartják ma is; a bucsu persze, mióta a templomnak más védőszentje van, ennek napjára helyeztetett át, de megmaradt a régi bucsunak egy emléke, — a szent-mártonnapi táncz.

A régi templomot egy másik váltotta föl; mikor? Ezt sem tudjuk. De már 1735-ben a lövői templom védőszentje nem Szent-Márton, hanem Nagy-Boldogasszony; már pedig a templom védőszentjét — ha erre egyéb ok is forog fönn, — rendszerint akkor cserélik föl mással, amikor új templomot építenek. Jó régi templom lehetett ez is, mert Sally plébános 1735-ben már nem tudta, mikor építették.

Ezen templomnak, mely fölszentelve nem volt, csak megáldva, hét évre szóló teljes bucsui voltak. 1722-ben ki

* Sally Ferencz lövői plébános ugy tudta 1735-ben, hogy azon időtől fogva, amidőn Lövő a lutheranus hitről ismét visszatért és újból katolikus plébánosa lett, mintegy 50 esztendő folyt le. Lásd az ezen évi canonica visitatiót, győri püspöki levéltár, Lövő csomag.

kellett javítani a templomot. Két oltár volt benne; az egyik a Nagy-Boldogasszony, a másik Szent-István vértanu tiszteletére. A toronyban három harang volt; ezek kettejét 1695-ben szerezték; a nagyobbik egészen újból készült, a kisebbiket pedig egyik régiből öntötték. Fölszentelve nem voltak, mivel a háboru s egyéb nyavalyás idők miatt akkor nehéz lett volna Gyórré vinni azokat. A püspök pedig nem igen járt vidékünkön, mert e század első feléig bérmlás sem volt soha Lövön.

A templom fölszerelésében nem volt hiány. Az 1735. évi összeírás szerint volt két kelyhe, ciboriumja és monstranciája, — mindannyi rézből, de megaranyozva. Míse-mondó ruhája hat, albája öt stb. Nem volt azonban örök lámpa a templomban még 1748-ban sem, s ami még fel-tünőbb, keresztkut sem volt; a plébános szentelt vízzel keresztelt. Ez időben a hívők sem tartották már szekrényeiket a templomban.*

Ezen templomot, részben mivel már épülete megros-kadt, de főleg mivel a falu lakosságához mérten igen kicsiny volt, 1781—82-ben lebontották, s helyén megkezdték az új, ma is fennálló templomunk építését.

1782. évi ápril hó 22-én tették le az alapkövet, körül-belül a szentély falazatának közepébe; az alapkőbe a követ-kező írást helyezték el: „Örök emlékül! Ezen Nagyasszony-nak tiszteletére szentelt templom épüle, midőn a pápai szé-

* A régi időkben a falu legerősebb s azért a gyakori hábo-ruskodásokban legbiztosabb helye a templom volt, melyet, hogy a védelemre még erősebbé tegyenek, erős fallal vettek körül. A falat részben azért is csinálták, hogy a templom mellett elterülő temető-nek kerítésül szolgáljon. Így volt ez Lövön is. Ha valami ellenséges veszedelem fenyegette a falut, a lakosok becsesebb holmijukat a templomba vitték, mint biztosabb helyre; később ebből egész szo-kást csináltak s a templomba szekrényeket (almáriumokat), ládákat stb. helyeztek el állandóan. Mivel azonban ez a helynek szentségé-vel nem igen fért össze, a püspökök mindig tiltották is azt.

ken VI. Pius pápa ül vala, ki ezen időben Bécsben jára a császár látogatására; uralkodék pedig József, a még meg nem koronázott király, . . . méltóságos sárvári felső-vidéki Széchenyi Ferencz gróf kegyur és hitestársa mélt. Festetich Juliána grófné költségén. Vala pedig ezidétt plébános: Polter Antal; községi bíró: Korez Pál; esküdtek: idősb Szántó György és Horváth György. Jegyző és tanító: Farkas Ferencz. 1782. ápril 22-én, Lövő mezővárosában.“

Az elkészült templomot maga a helybeli esperes-plébános Polter Antal áldotta meg 1783. év nov. 5-én, vagyis Szent-Imre herczeg napján, igen nagy ünnepélyességgel; a templom e szerint csak másfél évig épült. A három ma is meglevő oltárt az építkezés után azonnal elhelyezték. Az orgonát a hivek vették. Ugy látszik, ez az orgona nem sokat érhetett, mert amint Tatay plébános elfoglalta hivatalát, nemsokára, 1824-ben uj, 9 mutáczíós orgonát szerzett. Az orgona Simonair Antal bécsi polgár és orgonaépítő műve, s 900 frtba került. Ehhez Széchenyi Pál kegyur 200 frttal s neje, Zichy-Ferraris Emilia grófné szintén ugyanoly összeggel járult. A fönmaradt 500 frtot a község adta. Vala pedig ez időben bíró Horváth József.

A toronyban ekkor már négy harang volt. A lélekharangot egyes családok csináltatták, s ennek meghuzásáért egy garas járt a mesternek fáradsága fejében. 1829-ben már megvolt a toronyóra is, melyet a község vett; — régi ez az óra, nem csoda tehát, ha már nem jár.

Az uj templomban már öröklámpát is találunk, amely azonban a régi időben csak vasárnap és ünnepnapokon, míg a mise tartott, szokott égni. A templom belsejét 1856-ban ujítottatta meg Fritz Ferencz plébános.

A templom vagyona kezdet óta földekben feküdt. Eredeti alapítványi földje volt 11½ hold. 1735-ben e kis birtok évenként úgy 30 frtot jövedelmezett. Ugyanekkor volt már egy szőleje is, melyet valaki végrendeletileg hagyott a

templomra, s azért ez dézsma alá is esett. A szőlő évenként 3—4 vödörnyi bort termett. Később 1748-ban hozott már 6—7 vödörnyit is. A pörsölybe 3—4 forint gyűlt be egy éven át a mult század derekán.

1753-ban 14 hold földje volt a templomnak; ha ezeket — amint a plébános mondja — jobban megmívelnék a lakosok, 20—25 frt jövedelmet is kaphatna utánuk a templom.

1829-ben a következőkből állott a templom vagyona: 20 $\frac{1}{2}$ hold földből, holdját 1200 — öllel számítva. S pedig a nagymezőn volt 12 $\frac{5}{12}$ hold, melyeket éjszokról a mester földje, délről a pap-utjának nevezett dülő-ut határolt. Felső-kigyós mezőben a soproni ut mellett volt 8 $\frac{1}{12}$ hold. Éjszokról szomszédos volt Horváth János (más nevén Tamás Jankó) földje, délről pedig a község földjei. Ugyanennyi ma is a templom földbirtoka, s a soproni ut mentén terül el, a vasutállomás körül.

A temető még a mult században is a templom mellett volt, kőfallal körülkerítve. Mikor a mostani templomot építették, mivel ez a réginnél jóval nagyobb területet foglal el, a régi temető egy része beleesett a templom falai közé s mivel egészségi szempontok is szólottak a temető régi helye ellen, kivitték azt a mai helyére.

Szobor és kőkereszt volt 1753-ban Lövön hét. Ezek közül egyet, mely a sz. Erzsébetet látogató B. Szűzet ábrázolta s mely a felső faluvéken volt, „az eretnekek, vagyis inkább az ördögi gyűlölet a kereszténység nagy szegényére fejszével kettévágta“ — mint ezt az akkori plébános elbeszéli.

Áttérünk már most a plébániára; lássuk ennek jövedelmét s végül a plébánosok életrajzát. A plébánia-házat újjá építették 1721-ben, és pedig akkor a hivek. Majd egészen új plébánia-házat építtetett Széchenyi Ferencz gróf kegyur, a mult század vége felé, valószínűleg a templommal egyidejűleg. Ez a mai plébánia-épület, melyet azonban Fritz Ferencz plébános átalakíttatott, hogy a kor igényeinek meg-

felelhessen. A három szoba közül egyet a káplán számára építettek, mivel mindig számítottak arra, hogy Lövön idővel káplán is lesz.

Az 1735. évi összeírás szerint a lövői plébános a következőkből nyerte jövedelmét: volt $35\frac{1}{2}$ hold földje, (79 pozsonyi mérőre való). S mivel három nyomásos (váltakozó) gazdálkodást kellett folytatni, egy évre körülbelül 26 mérő esett. Volt egy rétje a plébánosnak, mely 4 szekér szénát termett; még más rétje, melyet fundatio gyanánt kapott s melyért bizonyos számú misét kellett mondania. Továbbá sedecimát (a dízma tizenhatod része) is kapott a plébános az őszi és tavaszi gabonából; a főzelékféléből s a borból nem adtak, pedig ebből is járt volna. A jövedelemhez tartozott a párgabona és a slóla-jövedelem. Esketésért 25 denár (körülbelül 15 kr) járt. Évenként azonban csak 4—5 pár esküdött 1735. körül. Keresztelésért kapott egy közép nagyságu kenyert és egy lyukot.

A plébánosnak volt tiz jobbágya, tehát daczára kis birtokának, mégis némileg földesur volt ő maga is. A jobbágyhelyek azonban nem sokat értek, mert 4—5 közülök mindig üres volt, az előbbi jobbágyok vagy elhaltak, vagy nem tudván megélni, tovább állottak.* 1767-ben a plébániához a következő jobbágyok tartoztak: helyes jobbágyok: Varga Mihály, Pajor Ádám és ifjabb Varga Mihály. — Mángányos házu zsöllérek: Horváth János és Szántó István.

A helyes jobbágyok a következőkkel tartoztak a plébánosnak: hétszeri vonós robottal, s pedig két marhával vagy ehelyett tizennégy napi kézi napszámmal. $41\frac{1}{2}$ krt fizettek *aquivalens* (általános összeg) fejében. Ezentul adtak évenként egy forintot, $\frac{1}{8}$ öl lüzelőfát, egy font kenderfonást;

* 1753-ban a tiz jobbágyhely közül hét volt üres; az uraság is nyomta e jobbágyokat, mert mint Saaly plébános panaszkodik, dízsmát szedett tőlük, ami azelőtt hallatlan volt, mint ezt a Nádasdy féle visitatio is tanúsítja.

ifjabb Varga Mihály egy kappant, a többiek egy csirkét s fejenként két tojást. A magányos házu zsöllérek tizennyolez napi kézi napszámmal tartoztak, s évenként egy forintot fizettek.

Ezen jobbágyok fölött nem a földesur, hanem a plébános biráskodott, — a plébánoson kívül ezeknek senkisémm parancsolhatott. Egyik jobbágyot például a régibb időkben (1735-ben) a plébános távollétében az uraság elzáratta, ami ellen a plébános, amint ezt megtudta, azonnal erélyesen tiltakozott.

A plébánia jövedelme a mult század végeig folyton emelkedett. 1799-ig a következőleg változott meg: ez évben volt a plébánosnak már 70 urbariális hold szántóföldje; 3 nyolczadhelyes (oktályos) és 2 zsöllér jobbágya. Két szőleje és rétje; egy kis darab kenderföldje — végül sedecimája (ezt természetben kapta), párbére és stólajövedéke.

A párbért minden pár vonósmarha után számították; s ezek után kapott a plébános $\frac{1}{4}$ pozsonyi mérő buzát, ugyanannyi rozsot, s $\frac{1}{2}$ mérő zabot, s pedig mindezt eregetve. Akinek csak egy vonósa volt, az mindennek felét adta. A zsöllérek családonként 20 denárt vagyis 12 krt fizettek; az özvegyek ennek felét. A juhászok évenként egy bárányt adtak.*

Az uraság adott évenként 24 öl fát, ha káplán is volt, 30 ölét.

A stólajövedelem állott: kereszteleés után járt egy kappan vagy tyuk; az egyházkelőtől öt dénár. Az ujonnan férjhez ment nőtől ennek bevezetéseért kapott a plébános egy

* A párgabonának és párbérnek ezen szedési módja igen régi volt. Saaly plébános már 1735-ben panaszkodott ellene. Azt mondja, hogy a gabonát ősszel szedik, s a lakosok közül többen ez időben marháikat már eladják, s így ő ott nem kap párbért. Telek után vagy ház után szeretete volna a párbért szedetni, — de mint maga mondja, nehéz lenne az ujitás, mivel már a lövői lutheránus prédikátorok is vonós marhák után szedték azt.

fortát és egy ital bort,* Temetésért 20 dénárt. Volt szabad stóla is, mely azonban a 2 frtot nem haladta túl.

Ezek voltak a plébánia jövedelmei 1799. január 1-ig. Ekkor Csontos Ferencz plébános, hogy a földbirtokkal járó bizonytalan jövedelmet és sok vesződséget elkerülje, s az ez által megmaradt időt is a hívek lelki üdvösségén való munkálkodásra fordíthassa, 1798-ban szerződésre lépett Lövéi község földesurával és a lövéi egyház kegyurával, Széchenyi Ferencz gróffal; e szerződés szerint Csontos plébános egész gazdaságát, mely szántóföldekből, rétekből, szőlőből s néhány jobbágyból, továbbá a sedecimából állott, átadta az említett grófnak évi 376 rénesi frt 12 és $\frac{1}{2}$ krnyi bérért.

A bérlő Széchenyi Ferencz gróf ugyan kijelentette, hogy a fentebb mondott összeggel vagy alig, vagy csak igen nehezen tudja az átadott birtokból kigazdálkodni, — de azért a szerződést szívesen aláírta; e szerződést azután Fengler József győri püspök is megerősítette.**

A plébániai birtok ezen bérletben maradt 1858-ig. Ekkor történt meg ugyanis a tagosítás, mely alkalommal a plébános visszakapta földet. A tagosítást megelőző időkből a kegyur, hogy a fentebb említett eskély bérletösszeg elég-

* Ez a szokás ma is dívik, amennyiben a plébánosnak minden esküvőkor egy kalinkót (fonott kalács) és egy üveg bort nyujtanak át.

** Ekkor adták a szomszédos plébánosok is hasonlóan bérbe gazdaságaikat. Így pl. Kovács József ujkéri plébános ugyancsak 1798-ban 205 rénesi frt és 43 krnyi bért kapott a mondott Széchenyi Ferencz gróftól. E bérletekből utóbb elég baj lett. A bérbeadási szerződésben ugyanis örökös bérbeadásról van szó, s így a plébániai földek stb. lassankint úgy összekeveredtek a földesur birtokaival, hogy a jelen század ötvenes éveiben sok helyen csak a legnagyobb küzdelemmel tudták azokat a plébánosok ismét visszavenni. A visszavétel szükséges volt, mert a múlt század végén megállapított bérletösszegeből már nem lehetett utóbb megélni.

telenségén segítsen, 18 kis hold gratialét adott a lövői plébánosoknak.

A tagosítás alkalmával a plébánia két szőlőjeért kapott a plébános három hold földet; összesen pedig 100, mondok száz hold földet, s ezzel a lövői plébánia egyike lett egyházmegyénk legjobban ellátott plébániáinak.

Végül még meg kell emlékeznünk a plébánia — egykori — inventáriumáról is.

Mária Terézia magyar királynak, ki oly kiváló jóakarat-tal viseltetett az egyház iránt, gondoskodása kiterjedett a plébániákra és plébánosokra is. A régi bajon, — mely most már ismét régi, — hogy az új plébánosok, kik helyüket elfoglalják, a plébánián semmi gazdasági eszközt és felszerelést, semmi szobabutort nem találtak, s így éveken át nagy szegénységgel küzdöttek, segíteni akarván, felszólította a magyar püspöki kárt, hogy ha idővel is, de bizonyos felszerelést, fundus instructust állítsanak a plébániákra.

Zichy Ferencz gróf győri püspök (1742—1783) a királyi akarattal érvényt szerezni óhajtván, az egész győri egyházmegyében elrendelte, hogy minden plébános végrendeletileg bizonyos tárgyakat utódjára, illetve a plébániára hagyományozzon. Csontos Ferencz lövői plébános 1804-ben, ezen rendeletnek megfelelőleg, a következőket hagyta utódjára: két széket, egy asztalt asztalterítővel, hét kisebb asztalterítőt, két pár kést, két ón-kanalat, egy ágyat ágyneművel és végül négy legjobb könyvét. Azonkívül minden élelmi szert, melyet halála után a plébánián találnak. Borból is hagyott két hordóval.

Volt továbbá a plébániának könyvtára is; a könyvek jegyzéke még mai nap is megvan.¹⁵

A plébániai birtok után lássuk a Lövőn működött plébánosokat.

A régi korból, sajnos, egyetlen plébánost sem ismerünk. Nem maradt róluk sem írás, sem egyéb emlékezet.

Ami irás lehetett is, azt a később Lövére jött lutheránus prédikátorok nem igen becsülték meg; de ezek távozta után ismét rend és nyugalom lett; a katholikus plébánosok rendszeren vezették az anyakönyveket, s az ezekbe irt megjegyzésekből, valamint a győri püspöki levéltárban őrzött iratokból mégis sikerült összeállítani legalább a XVII. század végétől a plébánosok maig terjedő névsorát.

Íme a plébánosok névsora s rövid életrajza.

1. Komáromy János. ?—1700.

Lövő, mint fentebb említettük, visszatérván a kath. igaz hitre, egy ideig rendes plébános nélkül maradt. 1680. körül Kövesdhez tartozott mint fiókegyház,* bár Lövért is megillette volna a külön plébános. A kövesdi, s így egyuttal lövői plébános is Komáromy János volt. Maga Komáromy is lövői és kövesdi plébánosnak irta magát. Ő kezdette meg az anyakönyvek vezetését 1695-ben.** Abból, hogy Komáromy két helyen is plébános volt, eléggé kiviláglik, mily szűken voltak akkor részint a hitujítás, részint a török háborúk és egyéb nyugtalanságok miatt a papok, különösen a világi papok. Komáromy maga is szerzetbeli volt. Az ő idejében készült két harang. Bajjal csalódunk, ha ezen egy-két vékony adatból arra következtetünk, hogy a Rába felől Bécsnek törtető tatárok az utjokba eső Lövért is felforgatták, s csak pár év múlva kezdette Komáromy a plébániát újból rendezni.

* Telekesi győri nagyprépost és püspök-helyettesnek az egész győri egyházmegyére kiterjedő visitationális jegyzeteiben Lövőről ez áll: Processus Ungaricus Archidiaec. Locsman. — Lövő, filialis ad Kövesd, sed deberet habere parochum. Telekesi kézírata a gyulafehérvári Batthyányi-féle könyvtárban.

** Az anyakönyvek czimlapjára ezt irta: Liber Baptisatorum, matrimoniorum Ecclesiae Lövöensis. Comparatus sumptibus Ecclesiae. Sub Patre Joanne Komáromy, p. t. plebano loci. 1695. die 21. novembris.

2. Czuppon János. 1700—1710.

Ugy látszik, hogy Lövön született; az anyakönyvekben legalább ismételtén találkozunk a Czuppon-családdal; az egyik keresztlélőné e plébános mint keresztlapa is szerepel, ami szintén az e családdal való szorosabb viszonyra látszik mutatni. Czuppon plébánoskodása alatt zajlott le a nagy kurucz háború, melynek lefolyása alatt a kurucz és labancz hadak vidékünket csaknem minden esztendőben keresztül-kasul csatangolták, s a szegény népet írgalmatlanul sereztették; legkivált azért, mert ez az erőszaknak engedve, hol erre, hol arra a pártra állott.

3. Szilaj István. 1710—1720.

Alighogy Szilaj elfoglalta hivatalát, megszűnt az országos háborúság, — de ehelyett más, még kegyetlenebb ellenség rontott a községbe, t. i. a pestis. Erről fentebb a Krónika ez. fejezetben szólottunk.

4. Stehenich János. 1720—1725.

Mint nemes ember „de Jerebich“, azaz jerebiesi Stehenich Jánosnak írta magát. Az ő idejében Nemeskércen kívül még Ujkér és Szopor is a lövői plébániához tartoztak. Stehenich plébános kiváló érdemű ember lehetett, mert az egyházi pályán igen gyorsan és magasra emelkedett. Lövőről Szanyba került plébánosnak, s innét csakhamar Veszprémbe kanonoknak. Majd ismét visszakerült a győri egyházmegyébe s itt a következő állásokat töltötte be:

1733-ban győri kanonok; 1742-ben püspöki helyettes; 1747-ben tinnini (ma Knin) címzetes püspök s a győri káptalan nagyprépostja. E diszes állást is még 22 évig viselte. Meghalt 1769. febr. 17-én.¹⁶

5. Kecskés László. 1725—1734.

Hivatalát pontos leltár mellett vette át. Ezt kivüle aláírták: Pálovics Mátyás bíró, Thury István mester, s más

hivatalos személyek. Az ő idejébe esik a nemeskéri templom visszavétele a lutheránusok kezéből. Keeskés Lövőről Csepregbe ment plébánosnak; már mint lövői, vagy utóbb mint csepregi plébános esperessé is lett; később pedig kapornaki apát és vasvári kanonok. 1748-ban még élt. Nemes ember volt; czimeres pöcsétje megvan ép állapotban egy általa kiállított iraton.

6. Saaly István. 1734—1756.

Nevét hol Sallynak, hol ismét Saalynak irta. Született 1706-ban; Sopronban és Győrött járt gymnasiumba, a bölcsészeti tanfolyamot Nagyszombatban végezte, hol is a bölcsészettudomány borostyánkoszoruzottja lett. Innen Győrre ment, hol a papnevelő-intézetben elvégezte a theológiát.

Amint pappá szentelték, mindjárt Ujkérre került mint administrator, majd pedig ugyanott plébános lett. Széchényi Zsigmond földesur és kegyur óhajára és Groll Adolf győri püspök beleegyeztével 1734-ben, 28 éves korában lövői plébánossá lett. A plébániát Milkovics János püspöki helytartó ruházta rá, beiktatta pedig Ikervári János esperes.

Később püspöke kinevezte őt a locsmándi alsó kerület — a mai csepregi kerület — esperesévé, majd pedig vasvári kanonok lett,* de azért holta napjáig megmaradt lövői plébánosnak. 1756-ban halt meg. Irodalommal is foglalkozott; a könyvtárában volt könyveket ismerjük: csak magyarul tudott, de szükségből — amint maga mondotta — valamit németül is.

7. Horváth István. 1756—1760.

Régi nemes családból származott, amint ezt czimeres pöcsétje mutatja. Esperes és czimzetes kanonok is volt.

* Az ősrégi vasvári káptalan a győri püspökséghez tartozott, — amig 1777-ben elszakították a győri püspökségtől és a szombat-helyihez kapcsolták; a győri püspökséget azután ugy elégitette ki Mária Terézia király és a pápa, hogy felállították a soproni káptalant.

8. Tóttósy József. 1760—1781.

Tóttósy 21 évig volt lövői plébános s itt halt meg vizibetegségben, 1781. márczius 19-én, életének 51-ik esztendejében. Áz ő idejében készült az új urbarium 1767-ben.

9. Polter Antal. 1781—1797.

Plébániáját a mondott év ápril 1-én foglalta el. A következő évben már építették mostani templomunkat. Polter, kinek a templomépítésben is kiváló érdemei lehettek, utóbb locsmándi alsókerületi esperessé lett; végül pedig soproni kanonok. Meghalt 1797. szept. 19-én, alkalmasint Lövön.

10. Csontos Ferencz. 1797—1808.

Született Répeze-Szemerén, hol a Csontos család maig is virágzik. Mielőtt Lövőre jött, sajtoskáli plébános volt s innen 1797. okt. 20-án érkezett Lövőre. Mint a csepregi kerület esperese és Sopronmegye táblabírája, 1808-ban győri kanonokká lett, hol azonban már a következő esztendőben elhalálozott.¹⁷ A plébániai birtokot, amint láttuk, bérbe adta. Kiváló egyházi szónok lehetett, mert a győri templom fölszentelésekor ő mondotta a szent-beszédet, mely nyomtatásban is megjelent ily czímen: Dicsőítő beszéd a győri templom fölszentelésekor. Sopron. 1795.

11. Hamar István. 1808—1813.

Egy ideig lövői káplán volt; mint ilyen az egyedüli kiről eddig tudomásunk van. Pár évi hivataloskodás után 1813. okt. 20-án plébániáját elcsesérelte a sajtoskálival. Honnét ugyanaznap helyébe érkezett:

12. Tarcsay József. 1813—1820.

Eleddig sajtoskáli plébános. Elhalt Lövön, 1820. okt. 17-én, 51 éves korában. Utódja lett:

13. Kis-tatai Tatay János. 1820—1852.

Régi nemes családból született 1789. évi január 17-én, a zalavármegyei Pölöske nevű helységben. A gymnasiumi és bölcséleti osztályokat Szombathelyen végezte, mint a szombathelyi egyházmegye növendékpapja, a theológiára pedig Pestre a központi papnevelő-intézetbe s az egyetemre küldötték. Itt letette a bölcsészeti doktorátust. 1813. augusztus 24-én szentelték pappá Szombathelyen.

Még ugyanazon évben a szombathelyi papnöveldében tanulmányi felügyelő lett, valamivel később előbbi hivatalának megtartása mellett a káptalani káplánságot is rábízták. Ugyancsak ez időben már nevelője lett a fiatal német-ujvári Balthyányi Ferencz grófnak. Két év múlva, vagyis 1815-ben a szombathelyi papnevelő-intézetben theologiai tanárrá neveztetett ki, hol is az egyháztörténelmet és az egyházjogot tanította. Egyéb kitüntetés is érte ekkor már a tehetséges és munkás Tatayt. Püspöke kinevezte őt a szombathelyi szénszékhöz házasságvédőnek. E sok elfoglaltsága mellett is talált időt arra, hogy a theologiai doktorságra is készüljön, de ezt nem tette le, mert az isteni gondviselés másképpen intézkedett vele.

Öt évig, 1815—1820-ig volt már tanár, amidőn is 1820. október 19-én Széchenyi Pál gróf, lövői földesur és kegyur ajánlatára Schwarzenberg Ernő herczeg győri püspök őt kinevezte lövői plébánossá. Ekkor lépett át a szombathelyi egyházmegyéből a győri egyházmegyébe. 1821. június 25-én installálták lövői plébánossá.

Miként már az eddig mondottak is elárulják, Tatay nem kis műveltségű pap volt. Sokat tanult és sokat forgolódott a nagyuri körökben; különösen a kegyuraság, gróf Széchenyi Pál iváni kastélyában gyakori vendég vala. Fiatal éveiben, még mint szombathelyi tanár, kiváló művelője volt a magyar irodalomnak. Lekes tagja volt a keszthely-keme-

nesaljai körnek, mely a nagyemlékü Festetich György gróf és Berzsényi körül csoportosult. Tatay volt első kiadója Berzsényi első poetai munkáinak, ő volt az, aki Kazinczyval megismerteté Dukai Takács Judit munkásságát. Kazinczyval állandó levelezésben állott, — nemkülönben hazánk legnagyobb fiával, Széchenyi István gróffal is, akinek nem csekély része van benne, hogy Tatay később győri kanonokká lett. Ifjúkori barátság kötötte Tatayt Szilasy János egykori nagyváradi püspökhöz.¹⁸

Tatay a plébánia egyébként igen sovány adatu krónikáját is rendezte némileg. 1848. évi bajait egyebütt mondtuk már el.

Élete alkonyán ő is szép egyházi méltóságokra emelkedett. 1845. május 2-ától a csepregi kerület esperese; 1851. december 10-én győri kanonokká lett; Győrött töltött első éveiben nagyobb papnevelő-intézeti kormányzó volt s meglehetősen nagy könyvtárát a kispapoknak hagyományozta halála után. 1858-ban széplaki apát. Ezen czimzetes apátságot Tatay előtt Simor János, a későbbi esztergomi érsek, utána pedig Zalka János, egyházmegyénk jubiláris püspöke viselte. Meghalt mint székesegyházi főesperes 1862. január 23-án. Nyomatásban megjelent munkája „Alkalmi versezetek“ czímet visel.

14. Fritz Ferencz. 1852 — 1892.

Kerekas 40 év óta Lövé plébánosa, s e tekintetben összes elődjeit fölülmulja. Fritz F. született Szombathelyen, 1818. szept. 22-én. Összes iskoláit szülővárosában végezte. Pappá szentelése azonban, az akkori szombathelyi püspöki szék üresedése miatt, Győrött történt 1842. júl. 20-án, Stankovits püspök idejében. Első miséjét ugyanazon év augusztus 15-én mondotta az ősrégi pornói egyházban. Fritz tehát f. évi aug. 15-étől fogva Isten kegyelméből immár a fehér holló számba menő aranymisés papok közé tartozik. Pappá szentelése alkalmával Stankovits győri püspök Fritzet még

két társával együtt azonnal át akarta venni egyházmegyéjébe; de egyikük sem akarta az anyaegyházmegyét oly hamarosan, minden ok nélkül elhagyni. Évek múlva ketten mégis ráfökölték magukat.

Fritz mint újonnan fölszentelt pap, azonnal Weinhofer József, a híres pinkafői plébános mellé került káplánnak; ezen kívül nem is lett neki más káplán-állomása. Oka egyszerű! Aki Weinhofert csak egyszer hallotta is, tanult tőle; aki csak egyszer látta is, épült rajta. Nem esoda tehát, ha új káplánját is egészen magához bilineselte. De Fritznek is becsületére válik, hogy a szigorú elvű s néha szeszélyes Weinhofer szeretetét annyira meg tudta nyerni, hogy ez őt oldala mellől csak mint plébánost bocsátotta el. Fritz Weinhofer mellett megismerkedett nemcsak a lelkipásztorkodás minden ága-bogával, minden csinja-binjával, hanem egyuttal ama kor számos vezéregyéniségével is, kiknek a pinkafői regényes fekvésű Batthyányi-kastély a nyári hónapokban rendes gyűlhelye volt; maga pedig a híres plébános, ugyszólván mindannyinak benső barátja.¹⁹ Fritz káplánsága idejében még járósak voltak Pinkafőre: Haas, szatmári püspök; Peitler, a későbbi váci püspök; Zängerle, gráci h.-püspök; Schwarzenberg, akkor salzburgi herezeg-püspök, s többen a Széchenyi grófok közül.

E tudós és nagyuri társaság központja a fenkölt szellemű, mélyen vallásos érzületű, az egyházhoz testestül-lelkestül nyíltan és bátran rakaszkodó háziurnó: gróf Batthyányi Miklósné született gróf Széchenyi Francziska vala. Ennek a jeles főúri asszonynak közbenjárásával nyerte el Fritz Ferencz a Széchenyi Pál grófnak, Francziska bátyjának kegyurasága alá tartozó lövői plébániát. Egyházi beiktatása 1852. május 6-án volt.

Az új plébánosnak első gondja az volt, hogy a már igen is megviselt templomot ismét jó karba helyezze. De hommélt a mintegy harmadfél ezerre rugó költségel előterem-

teni? A kegyurasággal való jó viszony, 4 évi takarékos gazdálkodás, s végül a községben megejtett gyűjtés 1856-ban lehetővé tették a helyreállítási munkálatok megkezdését.

Mindenekelőtt a templom tornya és tetőzete került javítás alá. Erre 776 frt 20 kr ment rá. Az ennekulána következő belső esimosításra pedig valamivel több ezer frtnál. Ezen összeg felét gyűjtötték, felét a templom pénztára fődőzte. A gyűjtött összeghez a kegyuraság neje szül. Zichy Emilia grófné 125 frttal járult. De mindez csak a nagy oltárra volt elég; a sz. Mária oltárra a lövői jámbor asszonyok még külön gyűjtöttek 162 frt 30 krt; a Róchus-oltár pedig a község költségén készült 500 frtért, beleértve az új oltárképet is, melyet Ráth János póllani (Stájerország) képi-író festett; ugyanaz, ki 1856-ban a nagy oltár képét is helyreállította. A megújult templom megáldása 1856. aug. 15-én, a Róchus-oltáré pedig a következő év aug. 16-án ment végbe.

Ezek után magának a plébániának megjavítására került a sor. Az 1858-ban megkezdődött tagosítás alkalmával a plébániának földbirtokát kerek 100 holdban állapították meg. Ezzel Lövő elsőrangulag javadalmazott plébánia lett; de hiányoztak hozzá a szükséges gazdasági épületek. Mindezekre, u. m.: pajta, magtár és kocsiszinre Fritz plébános 1000 frtot költött a sajátjából. Az építkezés 1860—61-ben történt.

1865-ben az alacsony, rozszant plébánia-lak is gyökeres javításon ment keresztül. Ennek költségét a kegyuraság, község és a templompénztár közösen viselték.

Még csak egyet kifogásolhattak pap és hívek egyaránt, t. i. a templomnak apró harangjait. Az ugynevezett öreg harangnak is csak olyan vékony hangja volt, hogy a hosszan elnyúló falunak derekán túl nem igen lehetett már meghallani. Midőn azonban 1868-ban az egyik kisebb harang megrepedt, a község gondos plébánosa sietett a mondottuk bajon is segíteni. A két kicsi harangból egy 3 mázsás ujal

öntöltek; a régi „őreg“-et középsővé tették, helyébe pedig 10 mázsás új öreg harang készült; mindez 1160 forint költséggel, amire maga a plébános 868 forinttal járult; a többi a régi érc értéke földözle. A község is 132 forintot adott az új haranglábakért.

Ugyanazon évben (1868) a plébános és község a templomnak állandó új jövedelmet is biztosítottak; amennyiben ki tudták vinni, hogy az új földesur, Kisfaludy Sándor, az őt megillető vásárhely-pénzt egyszer s mindenkorra a templomnak engedte át.

A templom mellett az iskola a buzgó lekipásztor szeméfnye. Ennek ügye is nagyot, igen nagyot haladt Fritz plébános idejében. De szükség is volt rá! A régi iskola — jelenleg Seffer János-féle ház — már az ötvenes évek vége felé erősen bomladozott. Az iskolaterem különösen olyan állapotban volt, hogy a legközelebbi tulajdonos egy ideig lóistállónak használta. A község tehát túlادott az ócska épületen, s helyette 1860-ban megvette 4000 ezüst forintért a templommal éppen ellenbátor álló urasági ispán-lakot. E választás már csak a ház fekvésénél fogva is igen szerencsésnek vala mondható. Átalakítása belekerült szintén vagy ezer forintba. Az átköltözködés 1861-ben történt, Kiss István mester halála után, ki hivatalát a községben 33 évig viselte.

De ez az iskola is aránylag rövid ideig volt használatban; hogy a haladó kor igényeinek tökéletesen megfeleljen, a község 1888-ban 7000 forint költséggel újból átalakította, nagyobbította és díszesen felszerelte. Az új szerkezetű vaspadok, a mondott összegén kívül még 455 forintnyi összeget igényeltek. Az egész építkezés körül, a plébános mellett még kiváló érdemeket szerzett magának Gayer András, a község derék birája is.

Fritz plébános figyelme kiterjedt a temetőre is. Már korábban igazítottak rajta egyet-mást, de tulajdonképen csak

1883-ban rendezték, amidőn az áldozatkész plébános buzgólkodásából igen diszes, csupa faragott kövekből álló kápolna épült annak legszebbik helyére. A költségekhez járultak: Maga a plébános 4240 frttal; a plébános rokona Richter József 500 frttal; továbbá Galavics Mihály, Galavics Ignác lövői gazdák és özv. Róka Juliánna, egyenkint szintén 500 frttal. A kápolna egyházi fölavatását maga az alapító plébános teljesítette, éppen halottak napján (1883), az összes hívők és számos pap jelenlétében. A kápolna oltárát a föltámadott Megváltó faragott képe disziti; ennek megfelelőleg künn a homlokzaton ez a fölírás olvasható: „Én vagyok a föltámadás és az élet; aki én bennem hiszen, ha szintén meghal is, élni fog.“ (Ján. 11, 25.)

Az építkezés csucsíves izlésű ugyan, de hiányzik az annyira jellemző szentély; ha a vállalkozó, Stornó tervéből ezt el nem hagyja, úgy a kápolna minden tekintetben ritkítaná párját.

Ez alkalommal egyuttal szabályozták az egész temetőt is; fő- és mellékutakat hasítottak, s amazok mentén szép fákat ültettek. Ebben nagyban segédkezett az e tekintetben jeles szakembernek ismert b. e. Csetkovics István, volt horpácsi esperes-plébános.

Ugyanezen évben (1883) eszközölte Fritz plébános a nemeskéri templom javítását is; mely célra sok évi takarékoskodással ezer forintot tudott a szegénynél is szegényebb templom jövedelméből egyberakosgatni. Maguk a hívek (1887-ben) a templom terét fásították be, s deszkakerítéssel látták el. Itt is a plébános és Csetkovics esperes segédkeztek.

Fritz plébános alatt többször volt Lövön bérnálás: így 1866. jun. 12-én; 1875. szept. 3-án; s még egy-kétszer.

Ugyancsak ő alatta három győregyházmegyei pap Lövön mondotta uj miséjét; névszerint: Gayer József, 1858. aug. 15-én; Mohl Adolf, 1878. jul. 14-én; Balics Lajos, 1879. jul. 13-án.

Végül az ő idejében, mint ezt a krónikában már följegyeztük, a községbeli kőszobrok száma is hárommal gyarapodott. Hogy a már másutt szintén felsorolt egyesületek alakításánál, s egyéb, a község javát előmozdító ténykedéseknél az oroszlanrész mindig a plébánosnak jutott, talán nem is kell külön hangsúlyoznunk.

Csak bokros érdemek lettek tehát megjutalmazva, midőn Csetkovics alesperesnek 1889-ben történt lemondása után az egyházmegye főpásztora Fritz Ferencz lövői plébánost nevezte ki a csepregi esperesi kerület esperesévé.

Ezzel nagyjában elmondottuk Fritz F. 40 évi lelkipásztorkodásának kimagasló tényeit. Ha valaki még ezenfelül egyéni jellemzését is kívánná tőlünk, ime teljesítjük ezen kívánságát is, anélkül, hogy a hízélgés vádjától volna mit félnünk.

Fritz hivatalos teendőinek minden ágában szereti a komolyságot; Isten igéjének hirdetésében felülmulhatlanul pontos; nincs az a vásár- vagy ünnepnap, melyen hivei, Lövön vagy Nemeskéren, prédikációt ne hallanának. Ennek a most dicsért komolyságnak és pontosságnak köszöni jó részt azt a tekintélyt s azt az eredményt, melylyel sokszor azok sem dicselkedhetnek, kik a lelkipásztorkodás rendkívüli eszközeivel is dolgoznak. Életmódja mindenben szerfölött rendes, mértékletes; azért a jó Isten hosszú élettel s jó egészséggel áldotta meg, úgy, hogy aranymisés kora daczára is, fiatal hévvel, példás buzgalommal töltheti be sok águ hivatalát. Mig szüksége volt reá, a helyes gazdálkodás mesterségében is jó példával járt elől; ezzel gondtalan öregséget s azt az örömet szerezte meg magának, hogy plébániájában nagybecsű s maradandó művekkel örökithette meg emlékét.

Végül ami okos vendégszeretetét illeti, erről minden uri ember, ki csak valaha megfordult a lövői plébánián, bizonyára a legkedvesebb tapasztalatokat szerezhetette.

Befejezésül még néhány szót az iskoláról.

Az iskoláról a fentebbi fejezetben jórészt elmondottuk mindazt, amit arról megtudhattunk. A kántortanítók anyagi helyzete, amint azt az előttünk fekvő okmányokból látjuk, a régebbi időben valóban mostoha volt; kevés járt neki, azt sem igen kapta meg. Hosszu idő kellett hozzá, míg a mai, bár most sem túlságos javadalmazáshoz jutottak. Lövé fenkölt gondolkozásu és áldozatkész szívü lakosai csak nem rég építettek pompás mesterlakást; — ha valami hiány volna még, nincs kétségünk benne, azt is szívesen kiigazítják idővel.

Az ismeretes kántortanítók névsorát itt közöljük: 1. Thury János 1713. 2. Thury István 1725. 3. Hernics György 1748—1761. Jól tudott magyarul, németül és deákul. 4. Farkas Ferencz 1782. 5. Peternics Mihály 1824. 6. Kiss István 1828—1861. 7. Magyar Károly 1861—63. Egyházilag megerősítve nem lévén, el kellett Lövért hagynia. 8. Kéger József 1863—1867. 9. Kapocsy József 1867—1892. Az idén huszonöt éves kántortanító; Lövé ifjabb nemzedékének ő volt már mestere.

Mindezen kántortanítók egyidejűleg a falu jegyzői is voltak, mignem a két hivatal orsz. törvény alapján elválasztatván, Lövé jegyzője Czingraber Endre lett; ő és a községnek érdemes birája, Gayer András évek hosszú során át lankadatlanul működnek Lövé község teljes felvirágoztatásán.

MELLÉKLETEK.

I.

Perzák János bíró és a lövői tanács kiállítja Cuitarics Varga Miklós nemzetséglevelét. Lövő, 1612. nov. 17.

My Löuei Biro Perzak Janos, es egiz Löuei Tanasc. Adgiok tutara mjndeneknek az kikk illjk, ez mj leuelunknek rendjben. Hogy iöue elönkben Cepregben lakozo Cuitarise Varga Miklos, es kire bennünket, hogy nemszetsigh leuelet adnank nekj, mjnd hogy az mj Löuej Warasunkbwl ualo ösfj, es ittjs Jambor es tizesighbelj szwlöktwl ualo, es szwletetet ez Welaghra. Az meli Cuitarise Varga Miclosnak, megh mastis, az mj feljwl megh neuezet Warasunkban, az Annia Jambor Polgar Azoni. Ennek penigh az feljwl megh neuezett Cuitarise Varga Miclosnak az Nagy Apia: Apiarwl uolt Cuitarise Ambrus, az Nagy Annia penig uolt Huianouise Magda. az meli Huianouise Magda uolt ennek az Cuitarise Ambrusnak felesighe. Az Anniarwl uolt penigh az Nagy Apia Galouise Male: Az Apia penigh uolt Cuitarise Jacap, es az Annia Galouise Anna, az meli Galouise Anna megh mast is il, az mj feljwl megh neuezett Warasunkban. Ennek penigh az Cuitarise Jacapnak feölseö zomzidia Balogh Estuan, Also zomzidia Hadris Peter: Az ellenben ualo kett zomzidia 1. Balogh Marko, 2. Horual Pall. Kergzt (így) Attiay uoltanakk ennek az feljwl megh neuezet Cuitarise Varga Miclosnak. Löuön lakozo Hegedüs Tamás, es Cepregben lakozo Ruskouise Varga Marton. Tata Annia uolt Giökeres Anna, az Babaia uolt Lorza neuö azonj. Kergztelte penigh megh

ezt az Cuitarisc Varga Miclost, az nihaj Löuön lak ozo Musis Mattias Predikator Anno 1579. az Löuei Zent Marton egi-hazaban. Ennek penigh attiafiáj. 1. Ersek Viuarott lakozo Huianouisc Görgelj. 2. Cuitarisc Görgj. 3. Cuitarisc Balas. Mastha attia az meli megh mast is il, mjnd Anniaual egie-temben, az mj feljwl megh mondott, es megh neuvezett hel-sigwnkben Galouisc Estuan: Öttciö penigh ennek az Cuita-risc Varga Miclosnak Galouisc Görgelj. Meli Galouisc Görgelj Aniaual egi euel az: Cuitarisc Varga Miclosal, de apaua kwlömb. Melinek nagiub bizonisaghara attok az mj pesce-twnkel megh erösitet, es megh Poscetlet Leuelwnket. Actom in Löuo, Anno 1612. Datom Löueinj: 17. obris.“ Rajta a pécset teljesen ép, eme körirattal: „Sign. Commun: Oppidj Lovo.“ (Ercdetijét l. a csepregi városi levélt. 3-ik fiók, 1-ső sor.)¹

(Mai irással:)

Mi lövői bíró Perzák János és egész lövői tanács adjuk tudtára mindeneknek akiket illet, e mi levelünknek rendiben, hogy jöve előnkbe Csepregben lakozó Cuitarics Varga Mik-lós és kéré bennünket, hogy nemzetségvelel adnánk neki, minthogy a mi lövői városunkból való ősfí, és itt is jámbor és tisztességbeli szülőktől való és született e világra. Amely Cuitarics Varga Miklósnak még most is a mi felül megneve-zett városunkban az anyja jámbor polgárasszony. Ennek pedig a felül megnevezett Cuitarics Varga Miklósnak a nagy-apja apjáról volt Cuitarics Ambrus, a nagyanyja pedig volt Hujanovics Magda, amely Hujanovics Magda volt ennek a Cuitarics Ambrusnak felesége. Az anyjáról volt pedig a nagy-apja Galovics Máté; az apja pedig volt Cuitarics Jakab és az anyja Galovics Annna, amely Galovics Anna még most is él a mi felül megnevezett városunkban. Ennek pedig a Cuitarics Jakabnak felső szomszédja Balogh István; alsó szomszédja Hadris Péter. Az ellenben való két szomszédja

1. Balogh Markó, 2. Horvát Pál. Keresztatyái voltak ennek a felül megnevezett Cuitarics Varga Miklósnak Lövőn lakozó Hegedűs Tamás és Csepregben lakozó Ruskovics Varga Márton. Tartó (a keresztvízre tartó) anyja volt Gyökeres Anna, a bábája volt Lucza nevű asszony. Keresztelte pedig meg ezt a Cuitarics Varga Miklóst a néhai Lövőn lakozó Musis Mátyás prédikátor, anno 1579. a lövői Szent-Márton egyházában. Ennek pedig atyafiai: 1. Érsekújvárott lakozó Hujanovics Gergely. 2. Cuitarics György. 3. Cuitarics Balázs. Mostoha atyja amely (aki) még most is él mind anyjával egyetemben a mi felül megmondott és megnevezett helységünkben Galovics István. Öcsese pedig ennek a Cuitarics Varga Miklósnak Galovics Gergely; mely Galovics Gergely anyjával egy ő vele, a Cuitarics Varga Miklóssal, de apával külömb. Melynek nagyobb bizonyására adtuk a mi pöcsétünkkel megerősített és megpöcséltett levelünket. Actum in Lövő, anno 1612. Datum Löveini, 17. novembris.

II.

Lövő helység urbariuma 1767-ből.

A késő unokák okulására és tájékozására közöljük az 1767. évben készült urbarium* néhány lényegesebb s érdekesebb pontozatát. Láthatják ebből hogyan éltek, hogyan dolgoztak apáik, az egykori évszázadokon át urasági jobbágyok. Megtanulhatják becsülni mostani szabadságukat s halálá-

* Urbarium annyit jelent mint föld- vagy jószágleírás; leírja az egész határt, megmondja mily viszonyban van a falu földesurával. Ezen urbarium 1767-ben készült, amidőn a földesur Széchenyi Antal gróf generális, a lövői plébános pedig Tóttósy József volt. A megyénél az urbariumot elsőben átvizsgálták s aztán azt 1767. május 29-én kiadta Jezerniczky Károly megyei főjegyző. Azután elhozták Lövőre és itt 1767. június 30-án hirdették ki azt Vizkelety Zsigmond Sopronvármegye szolgabírája és Tóth Ferencz megyei esküdt.

val telhelnek el azok iránt, kik a felszabadítás nehéz munkáját megkezdték, bámulattal és tisztelettel apáik iránt, kik a lövői nagy határt oly rövid idő alatt arcuk verejtékével megszerezték.

Egyet óhajtunk legvégül, mielőtt a tollat leteszszük kezünkől, hogy a megnyert arany szabadság ne vezesse a fiatal nemzedéket elbizakodásra, könnyelműsége, mert akkor visszaesnek ismét a szolgaságba; nem a régi szolgaságba, amelyben a földesur még atyja volt a jobbágyoknak, hanem az újfajta szolgaságba, amelyben az elszegényedett, elzüllött ember iránt alig van segítség.

De lássuk immár az urbarium főbb pontjait.

A jobbágyok haszonvételeiről.

1. Az egész jobbágy házhelye, belső fundusa egy hold, vagyis akkora térség, amennyi két pozsonyi mérő mag alá kivántatik. Akinek a fundusa kisebb, az külső szántóföldeken nyer kárpótlást.

2. Egy egész helyhez tizenhat hold szántóföld, hat székérre való rét tartozik.

3. Szabad legyen a jobbágyoknak bort árulni Szent-Mihály naptól fogva Szent-György napig. — Ha a jobbágynek valamely irtásai vannak, azokat a földesur el ne vehesse tőlük.

4. A jobbágyok marháinak elegendő mezejük legyen. Ahol erdő van, ottan a jobbágyoknak egyedül magok szükségére kidőlt és száraz fából, hogyha pedig az nem találtatnék, nyersből is tüzre való faizás szabad legyen. Nemkülönben az épületre való fa is ingyen adassék a jobbágyoknak a határban levő erdőből. Ha valamely helységben a községnek magányos kiszabott, vagy házhelyekre fölosztott erdeje volna, és annak birtokában megmaradni kívánna, az olyatén erdőben tüzre és épületre való fa, úgy makkoltatás és gubacsszedés a jobbágyoknak szabad legyen, s ezért a földesurnak semmitsem fizetnek.

A jobbágyok szolgálatairól vagyis robotjáról.

1. Minden egész helyes jobbágy köteles földesurának minden héten egy napot két vonós marhával és a maga szekerekével, ekéjével és boronájával szolgálni. Marhas munka helyett pediglen minden héten az egész helyes két napi munkával tartozik. Eszerint félhelyes, fertályos és nyolczados jobbágyok proportio azaz arány szerint szolgálnak.

2. Megengedettetik a földesuraságnak, hogy fél napi járó földről, avagy pedig messzebbről robotra jövő jobbágyát egyszer egy hónapban egymás után következő négy napon át akár kézi, akár pedig vonósmarhával teendő szolgálatra foghassa.

3. Kaszálás, aratás vagy szűret idejekor akár kézi, akár marhas szolgálatot duplán veheti a földesur. Hogyha pedig a jobbágyi szolgálal esős idő vagy más akadály miatt véghez nem mehetne, ilyen esetben a napnak akár délelőtt, akár délután való egész része robotba számláltassék. Ellenben ha a jobbágy a munkának helyére megjelent és ottan semmit sem dolgozott, azon esetre csak az odajövele és visszamenetele vétetődjék robot számba.

4. Minden zsöllér, kinek magányos háza van, tizen-nyolcz napot, minden lakos pedig, akinek magának háza ninesen, tizenkét napot esztendőnként az uraságnak szolgálni tartozik.

5. A robotnak készpénzül való megváltására a parasztot erőltetni nem lehet, — de ha ezt tenni akarja, a vármegye közbejöttével megteheti.

6. A szokott roboton kívül a jobbágyok minden esztendőben egyszer hosszú fuvarozást végbevenni tartoznak. A fuvarozás két napi járóföldet felül ne haladja. Ha a fuvar a két napot fölülhaladja, a többlet a rendes robotba számítassék. Az utiköltséget az uraság fizeti.

7. A faizással élő egész helyes jobbágy tartozik az uraság tisztje által kimutatandó erdőből és két gyalog pa-

raszt által előre felvágandó egy öl fát az uraság házához vagy egyéb kijelölendő helyre vinni. Igy proportió szerint a fél-, fertályos stb. helyesek is.

A jobbágy adózása.

1. Minden jobbágy és magányos házzal biró zsöllér esztendőbeli adózásképpen fizet földesurának egy forintot. A lakók nem fizetnek. Minden egész helyes gazda ad esztendőnként az uraságnak: két csirkét, két kappanyt, tizenkét tojást, egy itcze kifőzött vaját. Proportió szerint a félhelyes stbiek.

2. Ezenfölül minden 30 egész helyes gazdák egyszer egy esztendőben egy borjut, vagy pedig e helyett 1 frt 30 krt fognak az uraságnak adni.*

3. Azonfölül a földesurnak vagy asszonynak menyegzőjére, ugy nemkülömben az első misének mondására a most említett csirkéket, kappanyokat stb. tartoznak a jobbágyok a földesuri konyhára beszoigáltatni. Beszedheti mindezt a földesur pénzben is, s ekkor fizetnek az egész helyes jobbágyok 48 krt.

4. A régi szokás szerint, ha a földesur táborozván, fog-ságba esik, s magát készpénzzel megváltani kényszerül, azon esetre a jobbágyok földesurok megváltására valamely böcsületes és mérsékletes segítséget adni tartoznak. Ilyen mértékletes segítséggel tartoznak a jobbágyok akkor is, ha uraság-jok országgyűlésre megy.

5. Égett bor- vagy pálinkaégető-fazéktól fizessen a jobbágy földesurának esztendőnként 2 frtot.

6. Mivel ebben a helységben a kilenczed** eddig termés-

* Tehát 1767-ben egy borju ára 1 frt 30 kr volt.

** Kilenczedet, azaz minden termésből a kilenczedrészt Nagy Lajos király ideje (1351.) óta fizettek földesuraiknak a jobbágyok. Mivel azt természetben beszedni sok bajjal járt, azért pénzfizetésre fordították.

ben a földesurnak nem adatott, azért minden egész helyes jobbágy a kilenczed helyett hasonló érőt, vagyis aequivalentet fizetni tartozik. Proportió szerint a többiek is. A kenderből vagy kilenczedet adnak, vagy egy egész helyes jobbágy hat fontra való fonást ad.

(A jobbágyok tizedet* is fizetnek, de ez a püspökököt illeti, azért az urbarium erről nem szól.

A földesurnak jussairól (jogairól) és a tulajdon jövedelmeiről.

1. A maradék nélkül elhalt jobbágyok javait, valamint az elszökött jobbágyok javait a földesur, kifizetvén előbb másoknak igazságos keresetét, a maga kezéhez veheti.

2. Mindenféle vadászat, madarászás és halászat egyedül az uraságot illeti, ezektől a jobbágyok szigorúan eltiltatnak. Vásárok jövedelmei, koreszmáltatás, mészárszék, a vám, s ezek jövedelmei a földesurat illetik.

Minden ennekutána eltiltott és helytelen szokásokról.

1. Az eladott, elcsereált vagy testamentum szerint elhagyatott jobbágy-jószágból a tizedrészt a földesuraság ki ne vehesse. A jobbágy semmi móddal ne kényszerítettessék az uraság malmaira, hanem szabad legyen neki bárhol őröltetni. — A trágyabeli adózás ezután elmaradjon. — A ludak mellestése, úgy a tollból való tized ezután az uraság részére tiltva lésson. — A szőlőnek kötözésére való szalmának adásával sem tartoznak ezután a jobbágyok.

2. Az ekzekutióra kiküldött uraság embereinek való

* A kilenczedeken kívül a jobbágyok dézsmát, tizedet is adtak, vagyis mindenből tizedrészt, s ez a megyés püspököknek járt. A püspököktől e dézsmát a földesurak bérletbe vették, s így ez utóbbiak hajtották be azt a jobbágyokon. A győri püspök a dézsmáért bérlet alakjában, a múlt század második felében, Széchenyi László gróf földesurtól az egész felsővidéki birtokok után 420 frt 75 $\frac{1}{2}$ dénárt kapott. (Győri püsp. levéltár, Lövő csomag.)

tartása, fizetése, ugy nemkülömben az uraság hajduinak és vadászainak a szegénységen való huzás-vonásai meg nem engedtetnek.

3. A penna- és sarlópénz, nemkülömben a farkaskéve, kóstolópénz, czédula- és prés pénznek adózása, ugyszintén a dézsmálóknak és kilenczed-szedőknek tartása és más egyéb rendtelenségek tiltva vannak.

A jobbágyok büntetéséről.

1. Birságpénzt csak a törvény által világosan kitett esetekben és csak azon jobbágyokon lehet megvenni, akik az uriszéken a vármegye bizonyysága, ugymint szolgabíró és esküdt jelenlétében arra törvényesen ítélletni fognak. — Midőn helyes okból a jobbágy a büntetést megérdemli, az olyatén gonosztevő nem pénzben, melylyel a szegény adózó nép nagyon romlik, sem pedig testében ne büntetessék, hanem büntetésül egy, két legföljebb három napi kézi munkára köteleztessék.

2. Mivel mindazonáltal megtörténik, hogy a paraszt valamint szabad nyelvével vagy testével vétkezett, vagy más-ként is a háromnapi munkabeli büntetéssel magát meg nem jobbitja, — ugy olyankor őt testében is büntetni szükséges, de ilyenkor is legföljebb 24 pálczaütéssel, az asszonyi állat pedig szintén annyi korbácesapással büntetessék. Ha pedig a vétkes személy korosabb vagy gyöngye erejű volna, az ilyen börtönnel és bőjttel, száraz kenyér és víz mellett, sanyargattassék. Ha a jobbágy vétke miatt az uraság tömlő-czébe kerül és vásra veretik, a vasnak váltságaért, ha kiszabadul, 15 krt fizetni tartozik.

3. Semmi parasztnak fegyvert hordozni és vadászó ebeket tartani három napi kézi munka büntetése alatt tilos. Ha a robotra hívott paraszt rötségből vagy más vétkes okból meg nem jelenik, tizenkét pálczával büntessék.

A község belső rendjéről.

1. A birói hivatalra az uraság hármát nevezzen, kik közül a község egyet az uraság tisztjének jelenlétében szabadon válasszon; az uraság mindazonáltal a szabadon választottat, ha rossz viseletű, letehesse, s meg is büntethesse. Ellenben a jegyzőt és eskütteket a község maga, földesura nélkül választ és el is bocsáthatja.

2. Az uraság arra vigyázzon, hogy a biró az adót igazságosan vesse ki a jobbágyok között.

3. Aki az uraságnak köteles tartozását meg nem fizeti, arra ekzekuczió jön.

4. Ha a jobbágyok között viszály támad, ebben az uraságnak tisztje ítél; ha az urasági tiszttel van bajuk, akkor a földesur elé kell az ügyet vinni. Ha a földesurral van nehézségek, akkor a vármegyénél keressenek igazságot.

JEGYZETEK.

I. Fejezet. ¹ A „várhely“ tájékán egyik dülő-utat maig „tűskés-ut“-nak hívják. — A kissé éjszagnak eső mai szőlő-hegy, pedig a régi telekkönyvekben „gula-hegy“ néven ismeretes.

² Wittinger Antal: Kőszeg városa.

³ Wurmbrand-Gundacken gróf és Much Mátyás: Alsó-Austria őstörténete. — Az „Osztrák-magyar monarchia irás-ban és képen“ cz. könyv 2. füzetében.

⁴ U. o.

⁵ V. ö. Pulszky F.: Az őskor, a kelták, a rómaiak. U. o. 35. f.

⁶ Nagy Imre: Sopron multja. Századok, 1883. évf. VIII. f.

⁷ Ily régi áldozóhelyre akadtak a minapában (1891.) Sopron város határában is. A városi tanács határozatából az ott álló kőkeresztet megújítják és megfelelő fölírással látják el.

⁸ Magyar Nyelvőr, V. évf. IX. f. „Halom“ című értekezésben.

⁹ U. o. — Mint itt itt olvassuk, a magyarral rokon „liv“ nyelvben a halomnak megfelelő „kalma“ szó még kriptát, közös temetkezési helyet is jelent.

¹⁰ Bella Lajos és Dr. Müller Ottó: Prähistorische Funde in der Umgebung von Ödenburg in Ungarn. Separatabdruck aus Band XXI. der Mittheilungen des Anthropologischen Gesellschaft in Wien. — A „Burgstall“ körül, mint ez értekezésből megtudjuk, eddig is már 196 halmot találtak; s ez a szám még egyre szaporodik. I. m. 169. l.

¹¹ Bella Lajos: Titkári jelentése az 1891. évi kutatásokról. A sopronmegyei régészeti-társulat második évkönyvében. 61—63. lapokon.

¹² Dudás: Az alföldi halmok.

¹³ Bella L. és Dr. Müller Ottó: Prähistorische Funde 171. l.

¹⁴ Dudás, i. m.

¹⁵ Bella L. és Dr. Müller O.: Prähist. Funde. 173. l.
— V. ö. Dudás, i. m. — Bella L.: Titk. jelent. 63. l.

¹⁶ Dudás, i. m.

¹⁷ Titk. jelent. i. m. 63—67. lapokon.

II. Fejezet. ¹ Nagy Imre: Sopron vm. története. Oklevélt. I. 482. l.

² Bella tanár ur a „Löw“ elnevezésről másképp vélekedik. Szerinte a régi német „Leber“ (v. „Leberg“) szóból, — amivel akkor a sirhalmokat jelölték, — származott a német „Lever“, „Löver“ és a magyar „Löw“ elnevezés is! (V. ö. Prähistorische Funde. 174. l.) Ám a lövői régi pöcsétet még nem ismerte, midőn e nézetet vallotta. Bella felfogását legjobban megcáfolja Löwőnek régi okmányainkban előforduló írásmódja. Az 1550. évi dikális összeírás Le w e w t azaz Löwöt emlit, egy betűvel sem többet.

³ Nagy Imre: Sopron multja. Századok, 1883. évf. VIII. évf.

⁴ Nagy Imre: Sopron vm. tört. Oktár II. 555. l.

⁵ Nagy Imre: Sopron multja. I. h.

⁶ U. o.

⁷ Farkas Sándor: Csepreg mezőváros története. 44. l.

⁸ U. o. 14. l.

⁹ Nagy I.: Sopron vm. tört. Oktár I. 640. l.

¹⁰ Nagy I., i. m. II. 617—18.

¹¹ Wittinger Antal: Kőszeg városa. 93. l.

¹² Nagy I.: Sopron multja. I. h.

¹³ U. o.

¹⁴ Farkas S., i. m. 55. l.

¹⁵ Nagy I.: Sopron multja. I. h. — Az idéztük szöveghez² N. I. ezen jegyzetet csatolja: V. ö. Catalogus manuscriptorum Biblioth. Nation. Tom. III. 33. l. A látogatásról szóló jegyzőkönyv másolata gyűjteményemben. — Sopronvármegye nemeseinek névsorát lásd a győri püsp. nagyobb papnevelő-intézet könyvtárában. (Kézirat.)

¹⁶ Ezen minden tekintetben érdekes nemzetséglevél eredetijét Csepreg mv. levéltára őrzi. 3-ik fiók, 1-ső sor. — V. ö. Farkas S., i. m. 56. l.

¹⁷ Farkas S., i. m. 342. l.

¹⁸ Klopp Ono: Das Jahr 1683. — 198. s kv. II.

¹⁹ Renner: Wien im Jahre 1683. — 271. l.

III. Fejezet. ¹ Hazai okmánytár V. köt. 165—167. l.

² Dr. Balics Lajos: A római kath. egyház története Magyarországon. II. 2. 260.

³ Hazai okmt. V. köt. 177, 180, 182.

⁴ Nagy Imre: Sopronvármegye története, Oklevélt. I. 498.

⁵ U. o. II. 620.

⁶ U. o. I. 586.

⁷ U. o. II. 321.

⁸ U. o. II. 620.

⁹ Pauler Gyula: Vesselényi F. és társainak összeesküvése, II. 345.

¹⁰—¹¹ Farkas, i. m. 339, 342.

¹² Nagy Iván: Magyarország családai. X. 519.

IV. Fejezet. ¹ Sopronvármegye története, Oklev. I. 482.

² U. o. II. 161.

³ U. o. 382.

⁴ U. o. Lásd Nagy Imrének az imént idézett oklevélhez csatolt jegyzetét.

⁵ U. o. II. 399.

⁶ Farkas S. i. m. 55—56.

⁷ Drinóczy György: Sopronmegye ismertetése. Kézirat a csornai prem. prépostság könyvtárában.

⁸ Huber: Kollonitsch, 126. l.

⁹ A distichonokban megírt verszet így hangzik:

Pestiferea in Lövő saevit contagio; quando
Effigies istas ponere constituit
Illico cessavit Pergrandis morlis Hiatus.
Sanctorum auxilium perspice posteritas!
Natum post Christum septingentesimas annus,
Millesimus praesens undecimusque fuit,
Versus dum sculpti vel dum sunt versibus aucti,
Fluxerat augusti candida nona dies.

1711.

¹⁰ Horváth Mihály: Magyarország függetl. harcának története. I. 573—4.

¹¹ Budapesti Hírlap 1891. 240. sz. Jellasics-képek a 48-as kiállításon.

¹² Béliésén e sorok olvashatók: Örök emlékezetül. Az 1848-iki gyászos forradalom idejében Mindszent hó 10-én a horvátok 20 ezerből álló csapatja keresztülvonulván mezővárosunkon, az egész helységet földulta s egy részben elégette; szegény lakosok igen nagy kárával; 270 ezren felül

becsültetik a kár; a templomunk is kiraboltatván, ezen misemondó ruha is a Kulpa folyó partjára Petrinába került, ahonntól 15 p. frl. letétele után visszaküldetett. De minő állapotban! S a méltóságos gróf Széchenyi Pál ur az ő kedves élet párja, a kegyes és istenfélő gróf Zichy-Ferraris Emilia asszonyosság által kiigazittatván, ismét a szent foglalkozásoknál használatba vételelt Tatay János lövői plébános és cseprek kerületi esperesétől 1851-ben.

¹³ Szenttanuk elbeszélése után.

¹⁴ Horváth Mihály, i. m. u. o.

¹⁵ Farkas S. i. m. 395.

¹⁶ Wittlinger A. i. m. 110.

V. Fejezet. ¹ Az országos levéltárban (Budán levő) dikális összeírás szerint 1550-ben kétszer is adó alá vették Lövőt; első ízben 15, másodízben 17 portát találtak ott. Ezen adatot Nagy Imre kuriai bíró és Sopronvármegye tudós monografusa volt szíves kérésünkre az országos levéltárból kiírni. — A 17 portának megfelelő lakosságra nézve v. ö. Acsády: A magyar jobbágy-népség a mohácsi vész után. Bpest, 1889. 39. l.

² Drinóczy után i. m.

³ Az 1814. évi győregyházmegyei névtár szerint.

⁴ Az 1891. évi névtár szerint.

VI. Fejezet. ¹ Dr. Balics Lajos: A róm. kath. egyház története Magyarországon. I. 416—417.

² Nagy Imre i. m. I. 7—8. Et quia temporis (így) (Szent-István idejében) rarus habebatur incola in comitatu castri Supruniensis . . .

³ Így a többek között Zsidány, Vicza, Szopor, Kér, Lozs stb. a soproni vár tartozékai voltak ekkor már. Egyéb falukra nézve lásd Sopronvármegye oklevéltárát.

⁴ Pesty Frigyes: A várispánságok története 426.

⁵ Farkas Sándor i. m. 301—303.

⁶ U. o. 55. jegyzet.

⁷ Pauler Gyula: Vesselény F. nádor összeesküvése. I. 29—30.

⁸ Lányi-Knauz: Magyar egyháztörténelem. II. 210.

⁹ Pauler Gyula i. m.

¹⁰ Canonica visitatio 1748-ból. Győri püsp. levéltár.

¹¹ Hist. Ordinis Serv. Lib. X. c. XXII.

¹² Canonica visit. 1735-ből. Győri püsp. levéltár.

¹³ Canonic. visit. 1748 és 1824-ből. U. o.

¹⁴ Farkas i. m. 55.

¹⁵ Lásd mindezekre nézve az 1735, 1748, 1753, 1829. évi visitatiókat, az 1767. évi urbariumot és egyéb iratokat a győri püspöki levéltárban.

^{16—17} Series canonicorum Jaurinensium. Az 1877. évi győregyházmegyei névtárban 40—45. l.

¹⁸ Tatay életrajzának első részét saját maga írta meg mint lövői plébános. L. az 1829. évi canonica visit. a győri püsp. levéltárban. Irodalmi s egyéb összeköttetéseire nézve l. Holdházy János cikkét, Győri történ. és régész. füzetek II. 92.

¹⁹ Lásd a Varga János szerkesztésében megjelenő „A Magyarországi papi ima-egyesület értesítőjének“ V. évf. 6. sz. Weinhofer József czimű cikkét.

Mellékletek. Az I. melléklet Farkas Sándor i. munkájának 55. lapján olvasható.

A II. a győri püsp. levéltárban levő eredeti urbarium kivonata.

TARTALOM.

	Lap.
I. Fejezet: A várhely és a halom	1
II. Fejezet: Lakosok	10
III. Fejezet: Földesurak	18
IV. Fejezet: Krónika	24
V. Fejezet: Lövő mint a vidék központja	36
VI. Fejezet: Plébánia	42
Mellékletek :	
I. Perzák János bíró és a lövői tanács kiállítja Cuitaries Varga Miklós nemzetséglevelét. Lövő, 1612. nov. 17.	65
II. Lövő helység urbariuma 1767-ből.	67
Jegyzetek	74

